

Somewhere over the Rimbaud

Ízes nap-cafat, nyálas, nyúlós azúr

A lírafordítás modern hagyományai magyar Részeg hajó-fordítások tükrében

Tartalomjegyzék

1. Háttér.....	4
1.1. (Bevezetés).....	4
1.2. (Nyugatos hagyományok).....	5
1.3. (Kérdések, nehézségek, különbségek).....	7
2. Hűség.....	8
2.1. (Áldozatok és célok).....	8
2.2. (Formahűség).....	11
3. Újrafordítás.....	18
3.1. (Versenyhelyzet).....	18
3.2. (Etika).....	19
4. Les Bateaux Ivres.....	19
4.1. (Tóth Árpád).....	19
4.2. (Megoldások).....	20
5. Összegzés.....	26
Felhasznált irodalom.....	28

Mellékletek

Arthur Rimbaud – Le Bateau Ivre.....	31
Tóth Árpád fordítása.....	32
Kardos László fordítása.....	33
Rónay György fordítása.....	34
Franyó Zoltán fordítása.....	35
Timár György fordítása.....	36
Tornai József fordítása.....	37
Dunajcsik Mátyás fordítása.....	38
Lackfi János fordítása.....	39

1. Háttér

Dolgozatomban az először Tóth Árpád által lefordított *A részeg hajó* című Rimbaud-versnek különböző magyar fordításait² vetem össze egymással és a francia nyelvű eredetivel. Ennek előkészítéseképp a *Nyugat* első nemzedékének, valamint az őket követő generációknak a fordításgyakorlatát foglalom össze, ennek kapcsán kitérek a fordítói hűség különböző felfogásaira és alkalmazásaira, majd az újrafordítások problematikájára. Mindezt a nyugatos hagyományból kiinduló fordítástörténeti kontextusba ágyazva vizsgálom, néhol a francia gyakorlattal, hagyományokkal összevetve.

1.1. (Bevezetés)

A világirodalom lírája nagyrészt a *Nyugat nagy nemzedékének* szűrőjén át csordogált a magyar köztudatba, s fordításaiknak helye a kánonban több mint százéves távlatból is elmozdíthatatlannak tűnik. Munkásságuk jelentősége kétségbevonhatatlan, a fordítandó szöveghez való hűségük azonban kevésbé. Tóth Árpád, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és legtöbb kor- és pályatársuk úgy tette magáévá/mienkké, gyönyörű magyar verssé az idegen szöveget, hogy az sokszor veszített eredeti mondanivalójából, stílusából, tartalmából. Ez gyakran a versformának bizonyos rétegei iránt tanúsított rendíthetetlen hűség, a magyar nyelv szépségeinek csillogtatása, vagy saját poétikájuknak, egyéni árnyalataiknak a tolmácsolt vers színeibe való belekeverése miatt történt.

Azt kívánom vizsgálni, hogy a *Nyugat* első nemzedéke által felállított versfordítási normák mennyiben kérdőjeleződnek meg, s az utánuk jövő generációk hogyan viszonyultak ezen hagyományokhoz. További kérdés az, mi motiválta újrafordításaikat, és hogy az azóta eltelt évtizedekben (1900-as évektől napjainkig) létrejött fordítások milyen viszonyban állnak a forrásnyelven írt eredetivel, jelen esetben Arthur Rimbaud *Le Bateau Ivre* (*A részeg hajó*) című költeményével.

¹ SOMLYÓ György, *Kísérlet Rimbaud-ról* = RIMBAUD, Arthur *Összes költői művei*, Budapest, Európa, 1965, 10.

² (az említett Tóth Árpád mellett Kardos László, Rónay György, Franyó Zoltán, Tímár György, Tornai József, Lackfi János és Dunajcsik Mátyás fordításait)

1.2. (Nyugatos hagyományok)

Egy világirodalmi művet saját anyanyelvünkre átültetni nemcsak kihívás, de – a fordító horizontjából beláthatatlanul nagy – felelősség és számtalan kérdést felvető probléma is. A műfordítás szükségessége legalább annyira kétségtelen, mint tökéletességének lehetetlensége. Hagyományai, stratégiái és céljai nemzetenként, műfajonként és korszakonként különböznek, olykor pedig egyénenként is.

A modern magyar- és magyarított külföldi líra legmeghatározóbb alakjai, a nyugatosok, páratlan elhivatottsággal kezdtek neki a hagyományteremtés váteszi szolgálatának. Versfordítási módszereik máig rányomják bélyegüket a magyar fordításkultúrára és a külföldi versekhez, strófákhoz való általános hozzáállásra. Ahogy költészetükben, úgy fordításaikban is megfigyelhetők az egymást követő nemzedékek közötti különbségek és irányváltások, s ez a folyamat a *Nyugat* után sem marad abba; napjainkig bezárólag megfigyelhetünk tendenciákat, melyek hol közelednek a *Nyugat* által felállított normákhoz, hol távolodnak tőlük.

1.2.1. „Új irányú és értelmű világirodalmi tájékozódásunk kialakítása a *Nyugat* költőire várt”³ – írja Rába György az első nemzedék költőire vonatkozóan, akik csillapíthatatlan étvággal falták a nyugati irodalmat, főként az unt némettől különböző franciát és angolt. Kosztolányi és Tóth Árpád egyetemi tanulmányaikat magyar-német szakon végezték, ennek fényében még erőteljesebb a nyugatibb kultúrák felé törekvés. „Amikor érdeklődésük a francia, illetve az angol nyelv és irodalom felé fordul, ez a jelenség már világszemléleti lázadásukat is kifejezi” – írja Rába György.⁴

A szimbolista elvagyódás és a zsongó francia nyelv a legszebb hűtlenségig részegítette költőinket, akik olyannyira feloldódtak a baudelaire-i, verlaine-i, rimbaud-i abszinthe-gőzös verstengerben, hogy magyar szemmel nem biztos, hogy meg tudjuk állapítani, hol végződik a költő, hol kezdődik a fordító. Ez egyébként nem lenne probléma, sőt, általános jelenség minden fordításnál, a nyugatos tolmácsolt művekben azonban néhol olyannyira másfelé tart a két poéta, hogy fontosnak tűnik – a tisztázás végett – virtuálisan különválasztanunk a költőt és a fordítót. Ady például – a 19. században nem példa nélküli gyakorlatot követve – saját kötetébe illesztette Baudelaire-fordításait, Kosztolányi játékossága és a nyelvi bravúrokra való törekvése pedig gyakran háttérbe szorította a világirodalom nagyjainak eredeti stílusát; sok költő vált egyformává, egyformán kosztolányissá keze alatt. A saját költői nyelv efféle

³ RÁBA György, *A szép hűtlenek*, Bp., Akadémiai, 1969, 9.

⁴ Uo., 26.

beleszövése a fordításba azonban nem csak Kosztolányit jellemzi, legtöbb kortársa osztozik ebben a sajátos, leginkább korai nyugatosokra jellemző *individuális fordításban*. Ezt a fordítói alázat elvárásának tükrében hiányosságnak is elkönnyvelhetnénk, ám elegánsabb, jólesőbb érzés Rába György *szép hűtlenség* fogalmával operálnunk. Tóth Árpád, mikor Babits *Pávatollak* című fordításgyűjteményének kritikáját írta, nem volt ennyire megengedő: „Az ideális műfordítótól megkívánható tipikus tulajdonságok közül az egyik legfontosabb megvan nála, a másik nincs”⁵. A meglévő tulajdonság alatt Babits formai igényességét említi, melyre a 2.2. pontban fogok részletesebben kitérni. A „hiányzó: a fordító egyéniségének engedelmes alávetése az eredeti költő sajátosságainak. Fordításkötetének előszavában maga Babits utal rá, hogy sokszor megváltoztatta a szöveget...”⁶

A magyar versfordítás és a nyugati kultúrához való közelítés egyik, talán legfontosabb mérföldköve a Babits Mihály, Tóth Árpád és az egy generációval fiatalabb Szabó Lőrinc által fordított, 1923-as *Romlás virágai* Baudelaire-fordításkötet, mely a francia költő születésének centenáriuma után két évvel jelent meg. (Az ugyanezen évben kiadott *Örök virágok* című gyűjtemény, mely Tóth Árpád fordításait tartalmazza, köztük Baudelaire 53 versével, szintén felbecsülhetetlen darabja fordításirodalmunknak). Hihetnénk, hogy Babitsnak és Tóth Árpádnak – egy nemzedékbe tartozva – a szemlélete és stílusa nagy vonalakban egyezik, és hogy Szabó Lőrinc – lévén Babits és Tóth Árpád tanítványa – láthatólag elődei gyakorlatát követi, ám mindhármuk fordításpoétikája merőben eltér egymástól. Lator László kiemeli a főbb mozzanatok, melyek alapján könnyűszerrel tájékozódhatunk a három költő fordításai/adaptációi között: „Tóth Árpád fordításaiba mindig beletette saját imádott szavait: »lomha«, »fáradt«. Babits mindig kicsit koturnusról szónokolt, mindig kicsit emeltebb hangon”⁷. Szabó Lőrincről, a harmadikról, „akit bevettek a buliba”, azt mondja Lator, hogy ő az, akinek a technikáját lehet mindig kiérezni a versekből: „rátapad a szövegre, de a saját kezétől nem tud megszabadulni”⁸.

1.2.2. Szabó Lőrincről szintén a Lator-interjúban olvashatjuk, hogy pályájának későbbi szakaszában eltávolodott a húszas évekbeli, *Nyugat* első nemzedékéhez közeli munkásságától, később teljesen más felfogás szerint dolgozott. „Akkor már a mondat és a szöveg érdekelt

⁵ TÓTH ÁRPÁD, *Babits műfordításai: Pávatollak = A műfordítás elveiről: Magyar fordításelméleti szöveggyűjtemény*, szerk. JÓZAN Ildikó, Budapest, Balassi, 2008, 265. (az idézett szövegben a megkívánható szó helyett a megkívántató szerepelt; ezt nyomdahibának véltem, és javítva idéztem)

⁶ Uo.

⁷ *Ha kimegy a magyar piacra, ott nincs nazális*: LATOR Lászlóval KÖRIZS Imre és JÓZAN Ildikó beszélget = *Nyelvi álarcok: Tizenhárman a fordításról*, szerk. JENEY Éva, JÓZAN Ildikó, Budapest, Balassi, 2008, 122.

⁸ Uo.

igazából, és fűtült a zenére”.⁹ Ez a távolodás jellemzi leginkább a *Nyugat* második nemzedékét, mely generációba „igazán ketten tartoznak: Szabó Lőrinc meg Illyés.”¹⁰ A *Nyugat* harmadik nemzedékénél, melyet az „ezüstkor nemzedékének” is neveznek, majd az újhholdasoknál szintén megfigyelhetünk néminemű távolságtartást, ám – főként utóbbiaknál – már nem a zeneiséggel, hanem inkább a Kosztolányi-féle individuális, a fordító saját stílusát túlzottan érzékeltető gyakorlattal szemben.

1.3. (Kérdések, nehézségek, különbségek)

1.3.1. Somlyó György *Két szó között* című tanulmányában a tárgyalt mesterség/alkotófolyamat megnevezésének kérdését veti fel.¹¹ A magyar *műfordítás* szó – bármilyen természetesnek és pótolhatatlannak hangzik nekünk – más, európai nyelvekben nemigen talál megfelelőre. Más nyelvek *traduction*, *translation* stb. szavai nem tesznek különbséget szépirodalmi és nem-szépirodalmi szövegek fordításai közt, így – a saussure-i jelölő-jelölt viszony logikus következtetése alapján feltehetőleg – fordítói gyakorlatukban sem találjuk meg a számunkra oly nyilvánvaló eltérést. A magyar nyelv – és annak virtuóz művelői – még tovább bontják a fogalmat: miután (valahol Batsányi és Arany között) megjelent a *műfordítás* fogalma, Tóth Árpád bevezeti a *versfordítást*, melyet utána tanítványa, Szabó Lőrinc is következetesen alkalmaz.¹² Ezzel nyelvi szinten már a lírai- és a prózai szövegek fordítása is különválik, amely újabb kérdést vet fel: Vajon eltérő stratégiák alapján fordítunk verset, mint kötetlen(ebb) formájú művet?

1.3.2. Akik gyakorlatban foglalkoznak műfordítással, szinte kivétel nélkül elismerik: a három műnem fordítása valóban más-más problémákat vet fel, másra kell figyelni lírai, prózai és drámai művek átültetésénél. Tóth Árpád úgy fogalmaz, „a versnek, a kötött formájú beszédnek sokkal kitapinthatatlanabb a hatáskeltő mechanizmusa, mint a prózáé”.¹³

Lackfi János, Józán Ildikó 2008-as interjújában, azt mondja, hogy a három műnem hangzásában különbözik leginkább, ezekre kell máshogy figyelni: próza fordításánál a mondat az alapelv, ez a terepe az árnyalatok érzékeltetésének (tehát másként kell megszólalnia Proustnak, másként Camus-nek).¹⁴ Drámát „nem lehet némán fordítani”, mivel – színpadi

⁹ Uo.

¹⁰ Lator – Jenei – Józán, i.m., 124.

¹¹ SOMLYÓ György, *Két szó között: Megjegyzések a fordítás poétikájához = A műfordítás ma: Tanulmányok*, szerk. BART István, RÁKOS Sándor, Budapest, Gondolat, 1981, 102-106.

¹² Uo.

¹³ TÓTH ÁRPÁD, *Babits műfordításai: Pávatollak = A műfordítás elveiről: Magyar fordításelméleti szöveggyűjtemény*, szerk. JÓZÁN Ildikó, Budapest, Balassi, 2008, 264.

¹⁴ *A fordítás betegség, akár a szerelem*: LACKFI Jánossal JÓZÁN Ildikó beszélget = *Nyelvi álarcok: Tizenhárman a fordításról*, szerk. JENEY Éva, JÓZÁN Ildikó, Budapest, Balassi, 2008, 97-98.

műfaj lévén – kifejezetten az előszóhoz igazodik, fontos tehát elkerülni az archaizáló, kimondhatatlan, a karakter személyéből adódóan esetleg motiválatlan megszólalásokat/megszólaltatásokat, s talán itt indokolt leginkább az ismételt úrafordítás. A líránál Lackfi a számos szempont közül az esetleges cezúrát és a sortörést emeli ki mint a formahű versfordítás két legfontosabb egyezési pontját – legalább ezektől ne térjen el a műfordító.¹⁵

1.3.3. Szinte mindenki, aki magyar-francia fordításelmélettel (vagy akár -gyakorlattal) foglalkozik, előjáróban ki szokta kötni, hogy a francia fordításhagyomány kifejezetten távol áll a miénktől. Ezt általában a kultúrák közötti átjárhatóság/átjárhatatlanság problematikájának példaként szokták említeni, ezen kívül pedig okot ad magyar lelkünknek a büszkeségre: művészi versfordítás-hagyományunk valóban páratlan. Franciaországban minden, ami rímes, avíttasnak, tizenkilencedik századiasnak tűnik; kanonizált, rímelő kortárs francia lírát tehát aligha találunk, ami ahhoz vezet, hogy a fordítók versfordításaikban is kerülnek eme „silány kolomp”-ot, s olykor, a költemény minden zeneiségét félredobva egyetemi professzorok kezébe kerülnek a művek, akik tartalmi alapú, lábjegyzetelt nyersfordításban tolmácsolják idegen lantok pengetőit, a versek hű fordíthatóságában véglegesen reményüket veszítve.¹⁶

2. Hűség

2.1. (Áldozatok és célok)

Ha verset fordítunk, talán égetőbb problémaként merül fel a hűség kérdése, mint egy évtizedeken át tartó házasságban. Hiszen a felelősség csupán az egyik felet, a fordítót terheli, a másik: a forrásszöveg, vagy az akár évszázadokkal, évezredekkel előbb elhunyt költő egészen biztos, hogy nem fog kompromisszumot kötni, megváltozni tolmácsolója kedvéért. A fordítás – Tímár György szavaival – „*társzerzés az érkező nyelven.*”¹⁷ Teljesen hű fordítást létrehozni nyilvánvalóan lehetetlen; valamit mindenképpen fel kell áldozni egy másik szempont érvényesítése révén, ha mást nem, a nyelvet, amin megírták. Általában ennek hangzásvilágát, szintaktikáját is, noha ezen megkerülhetetlennek tűnő veszteségek hathatós csökkentésére számos ellenpéldát lehetne említeni.

¹⁵ Uo.

¹⁶ „A franciáknál immár négy évszázada, egészen pontosan Du Bellay óta tartja magát a formai fordíthatatlanság teóriája” – írja Tímár György: TÍMÁR György, *A versfordító dilemmái = A műfordítás ma: Tanulmányok*, szerk. BART István, RÁKOS Sándor, Budapest, Gondolat, 1981, 349.

¹⁷ Uo. 357.

Tóth Árpád, akit dolgozatomban főszereplőjének is nevezhetnék a tárgyalt Rimbaud-mű magyar fordítástörténetében betöltött megkerülhetetlen szerepe miatt, több ízben megkísérelte a forrásnyelv, ez esetben a francia hangzását magyarul megszólaltatni. Hogy csak az erre legismertebb példát említsem, Verlaine *Chanson d'automne*-jének magyarításában, az *Őszi chanson*-ban, melyet Lator László „zseniális zenei imitációnak” nevez, s technikáját úgy foglalja össze: „[Tóth Árpád] a mély hangokat és a nazálisokat kikeverte a nyelvből”.¹⁸ Itt azonban felmerül a probléma (melyre Lator is felhívja a figyelmet), hogy francia fülnek ezek a nazális hangok a lehető legtermészetesebbek, nekünk viszont egzotikusan duruzsoló varázsigének hangzanak, melyeket a magyar ember akár affektálva, *fhansziásan* is előadhat, és beilleszthet nyelvi repertoárjába az *omlette du fromage*¹⁹ mellé. Lényegében ez a fordítói stratégia a vers zeneiségét erősíti, ami ennél a költeménynél, mely alapvetően a muzikalitásra, összecsengésekre épül, nem feltétlenül tévút, azonban más, tartalmilag sűrűbb és erőteljesebb verseknél már problémásabb lehet: egy szikár, leegyszerűsített képekkel operáló szöveg – ha a szinte kultikusan tisztelt francia nyelven írták is – egy csengő-bongó magyar fordításban teljesen más konnotációkat ébreszt. Bizonyos mértékben Tóth Árpád *Részeg hajó*-fordítása is belecsúszik a szép hűtlenségnek ebbe a hibájába. Az első versszak harmadik sora Rimbaud-nál így hangzik: „Des Peaux-Rouges criards les avaient pris pour cibles”, Tóth Árpádnál pedig: „lármás rézbőrű raj közt céltáblául sziszegtek”. A *sziszegtek* szó akusztikailag játszik rá a vele azonos helyen (harmadik sor, utolsó szó) lévő *cibles*-re [szibl(ö)], amely egyébként célt, céltáblákat jelent.

Létezik olyan fordítási kísérlet, mely a forrásnyelv szintaktikájának, szórendjének megőrzésére törekszik, s az eredmény legalább annyira különös, mint maga a törekvés. Pierre Klossowski *Aeneis*-fordításáról van szó, melyet Somlyó- és Tímár György is érthető szkepszissel fogad; a francia fordító ugyanis azzal kísérletezett, hogy tudná Vergilius latin szövegét francia szavakkal behelyettesítve, ám a (franciától merőben eltérő) latin szórendet és nyelvtani szerkezeteket megtartva átültetni, azaz – Somlyó szavaival – „az eredeti nyelv grammatikájának egy más nyelv lexikájával való, mindeddig tiltott és titkos viszonyát teremti meg.”²⁰ „Kettős erőszakot alkalmaz. Paradox módon, nem az idegen nyelven kialakult formát és megszólaló tartalmat, hanem magát az idegen nyelvet ülteti át.”²¹ Fontos azonban megjegyezni, hogy az átjárhatóság mértéke a latin és egy neolatin nyelv között jóval nagyobb

¹⁸ Lator – Jenei – Józan, i.m., 123.

¹⁹ A Cartoon Network amerikai rajzfilmsatorna *Dexter's laboratory* című rajzfilmjének egy epizódjában (The Big Cheese, 1. évad, 28. rész, 1996.) ismétlődően elhangzott szintagma, melyet azóta a kilencvenes években felnőtt generáció világszerte előszeretettel alkalmaz mint közismert francia kifejezést

²⁰ Somlyó i.m., 1981, 141-142.

²¹ Uo. 141.

és nyelvtörténetileg indokoltabb, mint egy neolatin és egy finnugor nyelv kapcsolatában, melyek közt sokkal problémásabb lenne egy Klossowski módszeréhez hasonló kísérlet.

A fordítás során felmerülő problémák tetemes része – többek között az imént említett példák is – egy viszonylag egyszerűen összefoglalható kérdéskörbe tartozik, melyet egy átlátható dichotómiával jellemezhetünk. Angolszász nyelvterületeken Schleiermacher után *alienation* és *naturalization*, majd az amerikai Lawrence Venutinál *foreignization* és *domestication* címszavak alatt találkozhatunk vele.²² A magyar szakirodalom általában honosításként és elidegenítésként használja. Ezek két ellentétes fordítói magatartást jelölnek: előbbi tehát eltávolítja, elidegeníti a fordított szöveget a befogadó nyelvtől, szándékosan hagy benne olyan mozzanatokat, stílusesszközöket, szavakat, melyek érezhetővé teszik a szöveg nem-teljesen-ide tartozását. Ha fordítónk utóbbival, a honosítás stratégiájával él, olyannyira lefordítja, átfordítja, átülteti, otthonossá teszi a művet, hogy olyannak tűnik nekünk, mintha anyanyelvünkön írták volna. Legegyszerűbben prózafordításokban érhető tetten a kétféle módszer, azon belül is legjobban a tulajdonnevek meghagyásánál vagy magyarításánál.

„A fordítás akkor ér valamit, ha [...] hatásos magyar mű lesz belőle”, de – teszi fel ezen kijelentés után rögtön a kérdést Vas István – nem könnyelműség-e „akkorát fordítani az eredet, hogy azt is elhiggyük, magyar ember volt a szerzője?”²³ Példaként kiemeli Stendhal tagadhatatlan franciaságát, melyet fordítója, Illés Endre úgy sem tudna leplezni, ha a *Vörös és feketének* vagy a *Vörös és fehérnek* tulajdonneveit is magyarosítaná. Vas állítja, hogy Illés ilyen eszközökhöz folyamodva sem tudná elhíttetni velünk, hogy magyar ember írta a Stendhal-regényeket. „Mindenesetre Stendhal úgy szólalt meg magyarul, ahogyan addig semmilyen magyar író sem”, jegyzi meg aztán, utalva ezzel arra, hogy fordításaink anyanyelvünket is gazdagítják, ezt pedig Örkény egy idevágó mondatának idézésével erősíti: „Semmivel sem bizonyíthatom, de érzem, hogy Arany magyarul is tanult Shakespeare-től, Homérosztól, Goethétől.”²⁴ A *részeg hajó* fordításait is vizsgálhatjuk a kulturális fordítás szempontjai szerint. A második versszakban azt írja Rimbaud: „J'étais insoucieux de tous les équipages, / Porteur de blés flamands ou de cotons anglais.” Tóth Árpád ezt így adja vissza: „De, hogy mi sorsra jutnak, mindegy volt nékem ez, / s hogy búzám belga búza, vagy hogy gyapotom angol”. A *búzám belga búza* dallamos, többszörösen alliteráló szósor, azonban a *blés flamands* nem belga búzát, hanem magyarul is ugyanúgy visszaadható *flamand*, azaz

²² BRATT PAULSTON, Christina, KIESLING, Scott F., RANGEL, Elisabeth S. (szerk.), *The Handbook of Intercultural Discourse and Communication*, Blackwell Publishing Ltd, 2012, 378.

²³ VAS István, *Jegyzetek a fordításról* = V.I.: *Az ismeretlen isten: Tanulmányok 1934–1973*, Bp., Szépirodalmi, 1974.

²⁴ Uo.

Belgium nem frankofón területéről származó búzát jelent. A flamandok és a vallonok megkülönböztetése nyilvánvalóan számottevő egy francia ajkú számára, a magyar fordító azonban (Tóth Árpád álláspontja szerint) eltávolíthatja magától a nyelvpolitikai problémát, ezáltal közelebb hozva, érthetőbbé téve a képet egy átlagos magyar olvasónak, aki nincs feltétlenül tisztában a belga viszonyokkal. A belga és a flamand között tehát metonimikus kapcsolat van, így védhető az egyszerűsítő átfordítás.

A fordítói munka során vizsgált idegen nyelv és a fordító anyanyelve, pontosabban a célnyelv, melyre fordít, örökös kölcsönhatásban vannak egymással. Ez a hatás azonban, mely a célnyelv gazdagodását, új formák megjelenését, irodalmi palettájának szélesítését: *a nemzet csinosodását*²⁵ foglalja magába, nem utólagos, nem-várt mellékszövege a fordítás tevékenységének, hanem, éppen ellenkezőleg, egykor a konkrét célja volt, és máig sok hasznót hoz. Fordítási hagyományaink egészséges mélységben fellelhető gyökereit a felvilágosodásban találjuk, (egy TDK dolgozat keretei között nincs mód kitérni a magyar fordítástörténet korábbi, az Ómagyar Mária-siralomig visszanyúló hagyományaira) s Kazinczy, Bessenyei és Batsányi legfőbb törekvéseinek az érvényre juttatásához tökéletes eszköz volt más, már felvilágosultabb kultúrák tudományos és művészi szövegeinek saját, fejlesztendő nyelvünkbe történő integrálása.

2.2. (Formahűség)

2.2.1. Amennyiben a líra műnemébe tartozó alkotások kapcsán tárgyaljuk a *hűség* fogalmát, legkézenfekvőbb szempontként a *formahűség* merül fel, amely a '10-es évek nyugatosainál különleges figyelmet érdemel. A fordításait utólag ért bírálatok oroszlánrésze ennek a konzekvens formai tudatosságnak tudható be, amely – nem mellesleg – töretlennek tűnő sikerüknek is egyik kulcsa.

A formahű – azaz versmértéket, szótagszámot, rímeket minél hívebben visszaadni kívánó – fordítás, jegyezzük meg, nem a nyugatosok újítása; jóval előttük már többen munkálkodtak szorgalmasan idegen metrumok magyarításán, például Arany János, Szász Károly vagy Radó Antal, a versformák iránt tanúsított hűséget mégis Babitsék tűzték igazán zászlajukra. Babitsnak számos tanulmánya érvel a formahűség mellett, például Dante-műhelytanulmánya, melyben azt írja: „igazi közlekedő eszköz két nemzet lelki élete között

²⁵ Lásd Kármán József *A nemzet csinosodása* című, Magyarország írástudóinak a nemzet felvirágoztatása céljából elengedhetetlen fordítói tevékenységre buzdító írását (KÁRMÁN József, *A nemzet csinosodása = A műfordítás elveiről: Magyar fordításelméleti szöveggyűjtemény*, szerk. JÓZAN Ildikó, Budapest, Balassi, 2008, 93-100.)

csak a ritmushű műfordítás lehet, hisz a gondolat legsajátosabb színét épp a ritmus adja meg.”²⁶

A formához való ilyen mértékű ragaszkodás azonban gyakran elkerülhetetlenül magával hozza más szempontok háttérbe szorulását. Gyakori sajátosság a *nagy nemzedék* fordítóinál, hogy a versekben előforduló jelzőkkel meglepően szabadon bánnak, ami általában abban nyilvánul meg, hogy a magyar fordításban feltűnően több jelző szerepel, mint a kiindulási nyelvű szövegben. Ezeket a betoldott jelzőket – a magyar fordításelméleti szakirodalomban is elterjedt francia szót használva – *cheville*-nek nevezem. Költőink kedvelt játéka volt az általuk vélt lényeg lefordítása után még fennmaradó szótagszámokat ilyen *cheville*-ekkel kitölteni, s esetenként elismerő szavakkal is kitüntették egymás – a magyar nyelv kincsestárát kiaknázó – sziporkáit.

A tárgyalt nemzedék versfordításai között alig találunk olyat, melyben ne szerepelne a *bús* jelző. Ez a melléknév (s ilyen még a *vén*, a *rút* vagy például a *zord*) nagyon praktikus, bármikor előkapható szócska, mivel könnyen és (a magyar nyelv viszonylag kötetlen szintaktikája, minimális konfigurációssága következtében) szinte akárhova beilleszthető, ha csak egy *syllabe* hiányzik a kívánt szótagszám eléréséhez, vagy – kreatívabb perspektívából – már csak egy szótagnyi terünk maradt kiélni játékos kedvünket. A *bús* szó ennyire gyakori használata egyébként nem csupán a formai kötöttségekhez való viszonyt láttatja, hanem igen beszédes a választott versek hangulatát illetően is, legalábbis megmutatja, milyen tónusokat éreztek ki költőink a fordításra kiválasztott versekből. Talán említenem sem kell, a *bús* használata leginkább a borongós természetű Tóth Árpádra jellemző. Ezeket bizonyítandó, úgy gondoltam, nem mások *pávatollait*, például Rába György példáit hozom fel dolgozatomban, hanem Tóth Árpád fordításkötetét, az *Örök virágokat*²⁷ első oldalain kinyitva megvizsgáltam, vajon nem túlzás-e azt állítani, hogy Tóth Árpád majdnem minden fordítása *bús*. A kötet nyitóverse: *Ballada, melyet a költő készített, anyja kérésére, hogy imádhathná a Szent Szület*,²⁸ eredetileg Villon tollából. Ennek második sora: „s kit retteg a Pokol, a bús mocsár”. A következő Villon egy epitáfiuma²⁹: harmadik versszak, első sor: „Reánk rohasztó, bús eső pereg” Következik négy „bústalan” vers³⁰ (egy du Bellay-, egy Pierre de Ronsard-, egy

²⁶ BABITS Mihály, *Dante fordítása*, Nyugat 1912/8.

²⁷ TÓTH ÁRPÁD, *Örök virágok*, Budapest, Orpheusz Kiadó, 1993.

²⁸ Ua., 7.

²⁹ Ua., 8. (VILLON, François, *Epitáfium, melyet a költő készített maga és cimborái számára, mikor együtt való felakasztásukat várták*)

³⁰ Ua., 10-12.

Philippe Desportes- és Marc-Antoine de Saint-Amand-költemény), ám a következő Saint-Amand vers³¹ második sora: „s nagy búsan könyökölve a kandallóra dülök”.

Akármennyire is szórakoztató volna megvizsgálni a teljes *Örök virágokat* ezen szempont szerint, nem tervezem végigvenni az összes fordítás minden *búját-baját*, csupán a legismertebb Tóth Árpád-fordításokat idézem fel, s vizsgálom gyorsan újra, bennük is megvan-e a jellemző *bús*, amely felett eddig átsiklottam, és féltő, nem tudok majd soha már. Poe *Hollója*³² így kezdődik magyarul „Egyszer egy bús éjféltájon...”, s tudjuk, a verlaine-i őszi húrja nem csak jajong, de busong is a tájon, s, amit konokon ont, az is monoton bú.³³ Baudelaire *Albatrosz*ában pedig nemcsak a *bús* jelzőt találjuk meg (6. sor: „A kéklő ég ura esetlen, bús, beteg”), hanem a Tóth Árpádra még jellemzőbb *lomhát* is: „míg sós örvényeken lomhán suhannak át”.³⁴

A formahűség irányelvének követését megtalálhatjuk Babitsnál (mind elméletben, mind gyakorlatban) és Tóth Árpádnál is, leginkább mégis Kosztolányi fordításaiban szembetűnő a formához való ragaszkodás bizonyos fajtája. Kosztolányi Dezső parádés fordításainál néha úgy tűnik, egész sornyi tartalmakat dob félre néhány jól csengő sorzárlat, egy pár mély, tiszta rím kedvéért, „új fogalmakat, mozzanatok, esetleg kis jeleneteket költ átültetéseibe”³⁵ – általában a szép, töretlen forma szolgálatában. Babitsra jellemző különösen, hogy fordításaiban – vélhetőleg az eredeti vers hangulatának minél pontosabban történő visszaadása végett – olyan szavakat használ, melyek a magyar szókincsnek nem képezik (legalábbis Babitsig biztosan nem képezték) részét. Ezek az önkényes, sajátos szóösszetételek, neologizmusok, hapax legomenonok, calque-ok gyakran megfigyelhetők Kosztolányi és Tóth Árpád fordításaiban is. (*A részeg hajóban* is találhatunk rá példákat: *hömpölyögtetője*, *villámtépett*, *gyöngyházhabot*, *szörnykígyókat*, *kénszájjal*, *szőkeszemű* stb.)

2.2.2. Babits – főleg fordítói pályájának elején – legfontosabb irányelvnek a *tónushűséget* tartotta, melynek célja, hogy egy-egy költő hangnemét ragadja meg, s az így elsajátított árnyalat fényében ültesse át az egész költeményt. A tónushű fordítás kifejezetten érzékeny a költői képekre, alliterációkra, összecsengésekre, melyeket igyekszik egytől egyig visszaadni, ha a megfelelő szószerkezetben, sorban, versszakban nem lehetséges, hát a következőben, vagy a költemény bármely másik, ezekre alkalmas pontján. Rába György a következőképpen fogalmazza meg a Babits-féle eljárást: „A fiatal Babitsot pályája kezdetén a

³¹ Ua., 12. (Marc-Antoine de Saint Amand, *Pipázva*)

³² Ua., 54. (POE, Edgar Allan, *A holló*)

³³ Ua., 75. (VERLAINE, Paul, *Őszi chanson*)

³⁴ Ua., 102.

³⁵ Rába, i.m., 28.

versfordításnak ez a *funkcionális* szemlélete jellemzi, azaz Baudelaire, Poe, Tennyson vagy Swinburne költeményeiben más-más tónust kever ki. Ez az eljárás, mely mindig az eredetiből indul ki, a műfordítás paradoxonához tartozik.”³⁶

A tónushűséget egyfajta másodlagos hűségkövetelménynek is tekinthetjük, melyet Babits kortársai nemigen vettek figyelembe, és láthatóan nem alkalmazták, a további nemzedékeknél azonban itt-ott felbukkan. Az őket követő generációból Szabó Lőrincnél figyelhetjük meg a tónushűség tudatos alkalmazását, később pedig, több évtized csendes érlelődés után az *Újhold* nemzedéke értelmezi újra. Az újholdasok, akik számára Babits oly fontos példát és költő-mintát jelentett, az őket megelőző nemzedékeknél letisztultabb perspektívából tudták szemlélni a babitsi hagyományt. A fordítói személyesség, egyéni stílus és nyelvezet elhagyására, minimalizálására irányuló törekvés, mely a tónushűség alappillére, az újholdasok fő irányvonalává nőtte ki magát. Nemes Nagy Ágnes írja Rónay György műfordításairól szóló tanulmányában, hogy Rónay azon kevesek közé tartozott, akik igyekeztek általában inkább költőket, mint verseket fordítani.³⁷ A tónus- és a formahű fordítás nem tudnak feltétlenül férnek össze; a formahűség betartásával gyakran a tónushűség finom szabályait sértjük meg, például a rímkényszer miatt a versbe kerülő új szavakkal.

2.2.3. Ám a forma, hiába tűnik a vers legmegfoghatóbb, egyedüli matematikai pontossággal leírható részének, nem mindig olyan könnyen meghatározható. Egy költemény „formája” számtalan dolgot foglalhat magába, melyeknek egy részét lehetséges, hogy nem veszi észre a fordító, talán az anyanyelvű olvasó sem, és esetleg – amennyiben nem teljesen tudatos módszer eredményéről van szó – még maga a szerző sem. Részben a nyugatos hagyományoknak köszönhetően kialakult egy általános stratégia, amely szerint a versfordításnál figyelembe vesszük a szótagszámot, az időmértékes/ütemhangsúlyos versmértéket és strófaszerkezetet, a sorvégi rímképletet, esetleg a hím- és nőrímekre is ügyelve. Véleményem szerint az iménti felsorolás nagyjából kimeríti az általános magyar versfordítás főbb szempontjait, melyek teljesen magától értetődőnek tűnnek nekünk. Ezek a szempontok azonban nem feltétlenül azonosak minden nyelvben. Úgy tűnik logikusnak, hogy minden kultúra saját költészete szempontjait alkalmazza fordításainál is, mivel a fordítás is egyfajta versírás-szerű mechanizmus. A francia nyelvvel, annak lehetőségeivel, és a frankofón költészettel összevetve ezek a szempontok sajátosan magyarnak és bizonyos szinten egyoldalúnak tűnnek: vegyük például a szótagszámot, amely nekünk a leginkább magától

³⁶ Uo., 28.

³⁷ NEMES NAGY Ágnes, *Századunk útjain: (Rónay György műfordításai)* = N. N. A., *Metszetek*, Budapest, Magvető, 1982, 268.

értetődőnek bizonyul. Akármelyik verselemzésre kényszerített kisiskolás pontosan és valószínűleg nagyobb nehézségek nélkül meg tudja adni azt a természetes számot, amely egy magyar verssor szótagszáma, egy francia verset nézve azonban hozzáértőbbek is elbizonytalanodnak: a szóvégi (rosszabb esetben sorvégi) „e”-k ugyanis a beszélt nyelvben semmiképp sem ejtendő (csupán kiejtendővé teszik az előttük álló mássalhangzót), költészetben és sanzonokban azonban mindent szabad: vagy kiejtik, vagy nem. Gondoljunk csak Edith Piafra, aki a legnagyobb természetességgel azt énekli: „zső rögárd lá ví an rózÖ”, pedig a „rose” szónak az utolsó „e”-je (franciául ö-nek ejtendő), eredetileg néma e, azaz „e muet”. Egy francia verssor szótagszámát, Verlaine *L’Art Poétique*-jének első sorát³⁸ például egy magyar olvasó 8 és 10-11 között tudja megállapítani. Szépen mintázza ezt Kosztolányi és Rónay György fordításainak összevetése: Kosztolányi páratlan sorai³⁹ nyolc-, míg Rónayéi⁴⁰ tíz szótagosak. A „néma e” ejtése természetesen nem teljesen véletlenszerű, még ha nekünk, nem anyanyelvi beszélőknek olykor annak is tűnik. A Szepes–Szerdahelyi *Verstan* J. Suberville-re hivatkozva azt írja: „A szóvégi néma e akkor számít bele a sor szótagszámaiba, ha két mássalhangzó közé esik (vagyis az utána következő szó mássalhangzóval kezdődik), s nem számít, ha magánhangzóval kezdődő szó követi. Külön szabályok vonatkoznak azonban a sormetszet előtti néma e-re”.⁴¹

A versmértékek (például antik formák) keresése idegen nyelvekben nagy különbségek felfedezésére, nagy csalódottságra és nagy büszkeségre adhat okot honfitársainknak: a magyaron kívül ugyanis alig van élő, európai nyelv, amely képes lenne a legkülönbözőbb antik latin, görög, mi több, ősi keleti metrumokat visszaadni. Egyesek a csehet említik még mint erre alkalmas nyelvet, és a németben is van hagyománya az antik metrumok átültetésének.⁴²

A francia nyelvben azért meddő vállalkozás különböző időmértékes strófaszerkezetekkel kísérletezni, mert a franciában mindig a szó utolsó szótagján van a hangsúly. Ez alól a legnagyobb költői szabadság sem jelent kibúvót (kivétel az előbb említett szóvégi „e”-knél). A francia költészet legkedveltebb sorfajtája az *alexandrin*, mely alapvetően

³⁸ „De la musique avant toute chose”

³⁹ első sor: „Zenét minékünk, csak zenét”

⁴⁰ első sor: „A legfontosabb mindig a dallam”

⁴¹ SZEPES Erika – SZERDAHELYI István, *Verstan*, Budapest, Gondolat, 1981, 441.

⁴² „Humboldt mintegy meg is fordítja a német kisebbségérlelését, és afféle 'szuper-nyelvnek' teszi a németet, arra hivatkozva, hogy mivel Voss és Klopstock meghonosították benne a klasszikus metrumokat, a németet a 'fordítók nyelvén' avatták. Ez a tétel – amely Kazinczyék is megsarkantyúzták – tulajdonképpen az irodalmi jelrendszerek összevethetőségéről szól, és különféle változatokban máig visszatér; sőt mondhatni, ebben koncentrálnak a modern műfordítás legfontosabb problémái” BART István, *A mérce = A műfordítás ma: Tanulmányok*, szerk. BART István, RÁKOS Sándor, Budapest, Gondolat, 1981, 252.

jambikus, európai sormérték, sajátos, francia változata pedig (Szepes és Szerdahelyi értelmezése szerint) „abban különbözik a magyar felező tizenkettestől, hogy a francia nyelv hangsúlyozásának megfelelően a hat szótagos fősoroknak nem az első, hanem az utolsó szótagja a nyomatékos”.⁴³

Az alaki hűségéről és a nyugatosok francia alexandrinus-átültetéseiről a következőt írja Rába: „Az új tudatformák közvetítéséhez hozzátartozik az alaki hűség elve, hiszen egy-egy költő hangnemének eltalálása lehetetlen a poétikai elemek, kivált a versforma visszaadása nélkül. Valóban, Babits elméletéhez híven alkalmazza a francia alexandrinus magyar megfelelőjét; Tóth Árpád e sorfaj helyett – főként kezdetben – niebelungi sorral, Kosztolányi tíz-tizenegyes jambusokkal él, Juhász Gyula pl. az *Albatroszban* a hím- és nőrímekeket hagyja figyelmen kívül.”⁴⁴ Tóth Árpád egyébként előszeretettel használ saját verseiben is különböző fajtájú alexandrinokat, melyek közül a *niebelungizált alexandrint*, amely egy négy lábú csonka és egy három lábú fősor metszetes kapcsolatát jelenti, *Tóth Árpád-versnek* is nevezik.

2.2.4. Ha tehát a versek formahű követéséről beszélünk, még mindig túl tág fogalomrendszerben mozgunk. Somlyó György *Két szó között* című írásában egy híres Jakobson és Lévi-Strauss-cikkre⁴⁵ utal, amely strukturalista módszerekkel behatóan elemzi Baudelaire *Les chats* című szonettjét, miközben Baudelaire-nek a nőkhöz és a felsőbbrendű férfiasághoz való viszonyára is kitér, például annak kapcsán, hogy a hímrímekeket nőnemű főnevek alkotják. A tanulmány ez utóbbihoz hasonló megállapításokat sorjáz, és meglepő poétikai párhuzamokra világít rá. Somlyó György megállapításai leginkább ezen cikk magyar fordításához⁴⁶ kapcsolódnak, amelynek franciából való átültetése több síkon vet fel izgalmas fordításelméleti kérdéseket. Az alapvető probléma, mellyel a Jakobson-tanulmány magyar fordítójának⁴⁷ szembesülnie kellett, a Baudelaire-vers ismert magyar változatából, Szabó Lőrinc *Macskák*-fordításából adódott, amelyben a Jakobsonék által detektált formai tulajdonságoknak szinte egyikét sem találjuk meg. Ezek két fő csoportra oszthatók: olyanokra, melyeket Szabó Lőrinc át tudott volna ültetni magyar fordításába, és olyanokra, melyek a

⁴³ Uo., 442.

⁴⁴ Rába, i.m., 26.

⁴⁵ JAKOBSON, Roman, LÉVI-STRAUSS, Claude, *„Les chats” de Charles Baudelaire* = szerk. Maurice DELCROIX, Walter GEERTS, *„Les chats” de Baudelaire: Une confrontation de méthodes*, Presses universitaires de Namur, 1980, 19-34.
http://books.google.hu/books?id=wpw8hOIz7bQC&pg=PA19&lpg=PA19&dq=L%27Homme,+Revue+fran%C3%A7aise+d%27anthropologie,+II/1:+5-21.&source=bl&ots=OTs0P09JIh&sig=KcC8ywlh3IysjxrRsTPEh1cc_1U&hl=hu&ei=QsPDTvKPBMbj4QSZ_I TeDA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=6&sqi=2&ved=0CEIQ6AEwBQ#v=onepage&q&f=false

⁴⁶ JAKOBSON, Roman, LÉVI-STRAUSS, Claude, *Baudelaire A macskák című versének elemzése* = BÓKAY Antal – VILCSEK Béla (szerk.) *A modern irodalomtudomány kialakulása*, Budapest, Osiris, 1998, 457-469.

⁴⁷ Miklós Pál

magyar nyelv szabályrendszere szerint nem megoldhatók: ilyenek például a főnevek, melléznevek nemei és az olyan azonos hangzású szavak, melyek mást jelentenek például nőnemű főnévként vagy hímnemű melléknévként. A szerkezeti bravúrok nagyobb részét azonban nem vetné ki magából a nyelvünk: a belső rímeket, a 8-as – 6-os elosztásokat, melyek nem csak a két négysoros versszak és két tercina petrarcai elosztásánál figyelhetők meg, hanem például a sorzáró szavak szófajában: 8 főnév, 6 melléknév, s ugyanez a hím- és nőrímek, és a többes szám-egyes szám egymás közti aránya is.

Szabó Lőrinc fordításában ezek közül a meghökkentő baudelaire-i tudatosságra valló részletek közül, melyeket még hosszan lehetne sorolni, (Jakobson és Lévi-Strauss meg is teszi ezt) egyet sem találunk. Mielőtt azonban még teljesen leminősítenénk költőnket, jobb, ha feltesszük magunkban a kérdést: vajon tényleg hiányoljuk ezeket a magyar versből? Ha nem olvastunk volna a franciáról kimerítő nyelvészeti elemzést, valaha feltűntek volna ezek a hiányosságok?

Ezek nyilvánvalóan sarkított kérdések, melyek határozottan abba az irányba terelnek, hogy inkább elfelejtsük a frissen kiderített formai szempontokat, és nyugodt szívvel térjünk vissza Szabó Lőrinc *Macskákjához*, mellyel eddig semmi problémánk nem volt, és mechanizmusában, mely a költemény esztétikai értékét szinte maradéktalanul közvetíteni tudja felénk, olajozottan működik.

A fordításkritika mégis létszükséglet, Magyarországon pedig nagyon kis mértékben, vagy talán egyáltalán nincs jelen, amit évtizedek óta hangoztatnak fordítóink. Ennek különböző okai vannak; a legkézenfekvőbb valószínűleg – melyet Lackfi János meg is jegyez – a kis szakma, melyen belül minden bíráló szó visszaüthet.⁴⁸ Lackfi így foglalja össze a fordításkritika feladatát: „Fel kellene hívni a figyelmet a kontármunkára, felvenni a harcot a dilettantizmus ellen, kivívni a szakma rangját.”⁴⁹

A fordításkritika egyik gyakorlatban alkalmazott ágának tekinthetjük bizonyos művek újrafordítását is, amely, az elméleti munkákkal szemben, Magyarországon is viszonylag elterjedt módszer.

⁴⁸ *A fordítás betegség, akár a szerelem*: LACKFI Jánossal Józán Ildikó beszélget (i.m.), 99.

⁴⁹ Uo.

3. Újrafordítás

3.1. (Versenyhelyzet)

Az első nyugatosok körében – mint erre már kitértem dolgozatom elején – jellemző volt az egymás közti versengés, s ez talán a fordítás terepén tudott leginkább megmutatkozni, amely viszonylag objektívebb szempontok szerint bírálható, versengésre alkalmasabb műfaj, mint a szubjektívebb megítélés alá eső saját versek. Kosztolányi szállóigévé vált sora, miszerint fordítani annyi, mint „gúzsba kötve táncolni” szépen láttatja a törekvést: minél művészibbnek, virtuózabbnak lenni egy kötött formán, kötöttségeket előíró műfajon belül.

A versengő helyzet tehát esetükben nyilvánvaló és érthető, mi pedig egy évszázadon túlról kényelmesen figyeljük nagyjaink párbajait, néha egyiknek, néha másiknak drukkolva, és természetesen fel sem merül, hogy legnagyobb költőink nemes harcában mi is kardot rántsunk. Egy Tóth Árpád által lefordított versből újabb fordítást készíteni azonban, nevezhetjük bárhogy, versengés mind Tóth Árpáddal, mind művével, még ha nem is nagyságában, virtuozitásában, nyelvművészetében kíséreljük meg legyőzni.

Az irodalomtudomány 21. századi konszenzusát tekintve könnyelműségnek tűnhet bármiféle szerzői intenciót kutatni, egy újrafordításnál azonban, úgy vélem, elengedhetetlen kérdés az, mi motiválta a fordítót abban, hogy új variációkat keressen egy már – akár többszörösen – megoldott problémára, ahogy azt is fontos tudnunk, milyen őt megelőző fordításoknak volt birtokában a szerző, mert egyáltalán nem nyilvánvaló, hogy a fordító ismeri a vers minden, előtte magyarra fordított változatát. Lackfi János például *Részeg hajó*-fordításának rövid bemutatásában teszi fel önmagának a rögtön megválaszolandó kérdést, miért is fordította le újra a Rimbaud-verset: „Talán elavultak volna az előzőek? Dehogyan, még a legkorábbi, Tóth Árpádé is friss, lendületes, Kardos László, Rónay György és Timár György munkáján szintén kicsorbult az idő vasfoga, Tornai Józsefé pedig éppcsak a minap, alig több mint tíz éve készült.”⁵⁰ Láthatjuk, Lackfi nem hivatkozott Franyó Zoltán 1959-ben megjelent *Részeg hajó*-fordítására.⁵¹ Ez nem bíráló megjegyzés kívánt lenni közismert kortárs költőnk tájékozottságára irányulóan, csupán újabb szempont, miszerint, amennyiben meg szeretnénk vizsgálni, a költő valóban elkerülte-e elődei megoldásait, és esetleg belefutunk egy Franyóval

⁵⁰ LACKFI János, *A kapatos ladik*, <http://www.lackfi-janos.hu/index.php?id=59>

⁵¹ FRANYÓ Zoltán, *Évezredek húrjain (2. kötet)*, Marosvásárhely, Áll. Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1959, 53-56.

való egyezésre, tudni fogjuk, ez nem a nagy műfordító előtti tisztelgés, sem átvétel, egyszerűen csak véletlen egyezés.

3.2. (Etika)

A fordítói etika legfőbb kérdése az, mennyiben használhatjuk fel a már elkészült fordításokat, mikor saját változatunkon dolgozunk. „Az a vita, hogy egy korábbi fordítás megoldásait átveheti-e a következő fordító, már Kölcsey, Kazinczy és Szemere között lejátszódott, egy évszázaddal Babits előtt.”⁵² Babits Mihály úgy vélte, lehetséges, hogy bizonyos verssoroknak egyetlen egy helytálló fordítása van, és ha azt előttünk már eltalálta valaki, kötelességünk felhasználni azt, természetesen hivatkozva rá. Ezen elgondolását Babits gyakorlatban is alkalmazta, Dante *Isteni színjáték*ának fordítása kapcsán; leírta, pontosan hány sort vett át Szász Károly Dante-fordításából, újrafordítását azonban nem óvatosan, az elődöket tiszteletben tartva indokolta, mint a száz évvel későbbi Lackfi, hanem Szász Károly irányába intézett, cseppet sem finomkodó bírálatai közben lényegre törően így fogalmazott: „Mégis ki vehetné tőlem rossz néven, ha Szász Károly fordítását kritizálom? Ha jónak tartanám, nem volna értelme fellépnem a magaméval.”⁵³

4. Les Bateaux Ivres⁵⁴

4.1. (Tóth Árpád)

Kardos László szerint Tóth Árpád Albert Samain költészete után Verlaine-ében hallotta „rokon húrok zengését”, Rimbaud „anti-intellektuális lázadása, kábító vers-kalandjai” azonban szemben állnak Tóth Árpád érzékeny, átgondolt, finom stílusával. Azt írja Kardos, A *Bateau Ivre*-nél nem is képzelhetünk el „tóthárpádiatlanabb” alkotást. Ez a „harsány és tündöklően zavaros görgeteg, valóságos támadás a tóthárpádi tisztaság és fegyelem ellen”.⁵⁵ Vas István a „vérbeli fordítókat” két fő típusra osztja: egyrészt olyanokra, akik rokon műveket választanak fordításra, melyek közel állnak saját művészetükhöz és vérmérsékletükhöz, másrészt színészlelkű fordítókra, akik abban lelik örömüket, hogy minél különbözőbb és változatosabb jelmezeket öltenek, s ezen álarcok mögé bújva pengetnek olyan hangokat, melyek saját, a felvett szerepektől eltérő költészetük skáláin nem találhatók meg vagy erős

⁵² Lator – Jenei – Józán, i.m., 119.

⁵³ BABITS Mihály, *Dante fordítása*, Nyugat 1912/8, <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00102/03282.htm>

⁵⁴ A „Le Bateau Ivre” többes száma

⁵⁵ KARDOS László, *Tóth Árpád*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965, 344-345.

diszsonanciát keltenének.⁵⁶ Vas István Tóth Árpádot az első, rokon műveket választó kategóriába sorolja Vörösmarty, Petőfi, József Attila és Radnóti mellett, ám Tóth Árpád Rimbaud-fordításaival akár tiszteletbeli helyet is érdemelhetne a Babits és Arany János uralta színészlelkű szektorban.

Bús költőnk azonban, például *A részeg hajó* esetében, nem annyira maga helyezkedik a szerepbe – mint ahogy egy színésztől elvárnánk – hanem inkább a szerepet csiszolgatja addig, amíg egészen nem lesz hozzá hasonlatos. „A részeg hajó nyers tónusa tehát Tóth Árpád tolla alatt lágyabb, elomlóbb lett.” – írja Rába György;⁵⁷ ez pedig leginkább a közbevetett töltelékszavak: cheville-ek indokolatlanul nagymértékű használatának tudható be. Rába így fogalmaz: „Bocsássuk előre, ez a káromkodás húrjára hangszerelt önistenítés, a nyers szókincs, a köznapian érzékletes, szinte füstölő képek nem tűrik a dekadens „cheville”-ek lágyítását, ezért elsősorban Tóth Árpád betoldott jelzői bizonyulnak a tónushoz hűtlennek.”⁵⁸

Tímár György *A versfordító dilemmái* című szövegében felhívja a figyelmet arra, hogy „a magyar amúgy is tömörebb nyelv a franciánál, a többletszótag általában bőbeszédűsége, a fordított vers »túlteljesítésére« csábít”, majd azt írja: „A szóban forgó jelenségre Tóth Árpád *Részeg hajó*-fordítása a legjobb példa.”⁵⁹

Rába György, megszokott módszeréhez híven, miszerint valamelyik *szép hűtlen* nyugatos (általában Babits, Kosztolányi vagy Tóth Árpád) fordításának-ferdítésének a tükrében elemez egy-egy költeményt, könyvében *A részeg hajó*t is bemutatja, a francia eredetit nem csak Tóth Árpád-, de Rónay György és Kardos László tolmácsolásával is összevetve (érdekes módon Franyó Zoltán *A részeg hajó*jára szintén nem utalva, amely legalább egy évtizeddel *A szép hűtlenek* előtt megjelent Franyó háromkötetes fordításgyűjteményében).⁶⁰

Tóth Árpád ezen fordításán érzékletesen lehet bemutatni a nyugatosok eddig tárgyalt hibáit, s ezt Rába ki is használja. A kiemelt sorokat leggyakrabban Rónay megoldásaival veti össze, amelyek általában a tárgyszerűséget, letisztultságot hivatottak jelképezni; sok esetben ezek javára billen Rába mérlege.

4.2. (Megoldások)

⁵⁶ VAS István, *Jegyzetek a fordításról* = V.I.: *Az ismeretlen isten: Tanulmányok 1934–1973*, Bp., Szépirodalmi, 1974, 560–561.

⁵⁷ Rába, i.m., 326.o.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Tímár, i.m., 354.

⁶⁰ Rába, i.m. 385-391.

4.2.1. Kardos László *Részeg hajó*-újrafordítása⁶¹ izgalmas kérdéseket vethet fel, mivel Kardos Tóth Árpád monográfiája, felmerül hát, érezhető-e bármi „tóthárpádi” a fordításban vagy az előd gyengeségeit ismerve, inkább erőteljesen igyekszik elkerülni azokat. Úgy vélem, előbbi jellemzőbb, azaz a Tóthnál/a nyugatosoknál felbukkanó, támadható jellegzetességek nyomai Kardosnál is fel-felbukkannak, habár fordítása jóval pontosabb Tóth Árpádénál. A „támadható jellegzetességek” alatt többek között a cheville-eket és az indokolatlan lágyításokat, például gyakori alliterációkat értem, melyek – igaz, kisebb mértékben – de Kardos fordításában is megtalálhatók. Rögtön az első sorból hozhatunk példát mindkettőre: „Hogy jöttem lefelé a halk és hűvös árral”. Eredetiben így hangzik: „Comme je descendais des Fleuves impassibles” Az *impassible* szó jelentése lehet közönyös/közömbös vagy szenvtelen, de semmiképp sem halk és hűvös. Kardos alliteráló, szépelgőnek ható szókapcsolatából nem is tudjuk pontosan megítélni, melyik a cheville, merthogy az eredeti jelentést egyik szó sem találja el, a kettő, szinte semmitmondó jelzőt mégis soknak érezzük. A fordító megtartja Tóth Árpád első fűsorát („Hogy jöttem lefelé...”), ezt vehetjük a tiszteletnyilvánítás jelének vagy egyszerűen a kanonikus verskezdet óvatos megtartásának. Tóth Árpád indítása ugyanis („Hogy jöttem lefelé egykedvű, vén vizeknek / folyásán”) olyannyira ismerősen cseng a magyar olvasóközönség fülében, hogy – vélheti a fordító – bármilyen más kezdés idegenül hatna, esetleg eltántorítaná a befogadót a továbbolvasástól. (A többi fordító egyébként láthatóan nem küzdött ezzel a dilemmával; Kardoson kívül egyikük sem használja a Tóth Árpád-i kezdést.) Tóth Árpád *egykedvűje* Kardos megoldásánál találóbb, közelebb áll az *impassible*-hoz, ám az azt követő *vén* szócska gyomlálendő; iskolapéldája az önkényesen betoldott nyugatos jelzőknek. Érdekes módon még mindig nem annyira Tóth Árpád-ízű, mint Rónay fordítása, akinek az első sora „Hogy úsztam lefelé sodrán a lomha árnak”. Ez a *lomha*, mely Tóth Árpád egész életművét végigkísér(t)i, különös módon Franyó Zoltán első sorában is felbukkan: „Hogy vitt a nagy Folyók közömbös, lomha sodra.”⁶² Franyó lomhája azért meglepőbb, mert a *közömbös* önmagában tökéletes megfelelője lett volna az *impassible*-nek, csak hát a *vitt* szó rövidsége folytán fennmaradó helyet ki kellett tölteni valamivel, hogy meglegyen a 13 szótag. A *vitt* ige itt azért is érdekes, mert több mozgalmasságot visz a szövegbe, mint az eredeti *je descendais*, amely annyit jelent, hogy én

⁶¹ Tóth Árpád, Kardos László, Rónay György és Timár György fordításaihoz a Bárdos László által szerkesztett kötet Magyar Elektronikus Könyvtár archívumába feltöltött változatát használom: RIMBAUD, Arthur, *A részeg hajó* (ford. Tóth Árpád, Kardos László, Rónay György, Timár György) = A. R. *Napfény és hús: Arthur Rimbaud minden verse, prózája és válogatott levelei*, szerk. BÁRDOS László, Budapest, Kozmosz, 1989.

<http://mek.oszk.hu/04400/04407/04407.htm>

⁶² Franyó Zoltán fordítása az említett *Évezredek Húrjain* 2. kötetében található

lefelé mentem/leszálltam, mindezt befejezetlen múlt időben.⁶³ Rónay György 1973-as *Fordítók és fordítások* című tanulmánykötetében külön fejezetet szentel Franyó Zoltán fordításainak,⁶⁴ melyben azt írja, Franyó sajátja, hogy dramatizálja, mozgalmasabbá teszi a verseket, főként a gyakran használt megszemélyesítésekkel. A *vitt*-nek is ez a hatáskeltő mechanizmusa: nem a lírai én, a hajó kiszolgáltatottságát emeli ki, hanem a folyó sodró cselekvőképességét. Rónay ezzel a mondattal zárja le Franyó-fejezetét: „S hadd hívjuk föl a figyelmet végül egyik legkitűnőbb darabjára, Rimbaud *Részeg hajó*-jára: az eredeti fürgeteges hangjának, sodró nyelvi-hangzati erejének meg a fordító saját indulatának szerencsés találkozásából itt valódi remek fordítás született.”⁶⁵

A Franyó Zoltánt kronológiai szempontból követő fordítók verskezddéseiben (Dunajcsikon kívül) szöveghűbb tolmácsolását találjuk az első sor *impassible*-jének: Tímár György, Tornai József⁶⁶ és Lackfi János⁶⁷ is a *közönyös* jelzőt alkalmazzák, Dunajcsik Mátyás⁶⁸ azonban a *néma* melléknévvel („Ahogy ereszkedtem le néma Folyókon”) nemcsak, hogy nem találta el a pontos jelentést, hanem az egész költeménynek hamisan nyugodt hangulatot előlegez meg. Igaz, az első három versszak még nem tartozik a vers zajos, dübörgő részéhez, ahogy Lator írja: „Rimbaud-nak három versszaknyi táv kell, hogy felgyorsuljon. Az első két strófa lassú, szinte az az érzésünk, hogy terjengős, regényes leírás.”⁶⁹ Ez azonban sarkított megfogalmazás; az első versszak sem teljesen lassú és csendes: a 3-4. sor visító indiánjai hamar megtörik a nyugodt folyami morajlást, (ami semmiképp nem lehet néma), viszont Dunajcsik a *rézbőrűeket* meztelenül hagyja, bármiféle jelző nélkül, a vontatókról, akiknek pedig valóban meztelennek kellene lenniük, szemérmesen nem tesz további állítást: „Rézbőrűek fogták el minden hajósom, / Festett cölöpökhöz nyilazva testüket.” Dunajcsik Mátyás fordítása mindemellett fontos darabját képezi a fiatal költő életművének, mivel 2007-es *Repülési kézikönyv* című kötetében egész ciklust szentel a *Részeg hajó*nak, itt olvashatjuk a Rimbaud-fordítást prózai írások közé ágyazva. Dunajcsik fordítása általánosságban szövszerintiségre, egyszerűsége és tartalmi hűsége törekszik, ám néhol létfontosságú mozzanatok maradnak ki a magyarított versből, ami gyakran az érthetőség és a gördülékenység rovására megy. A nyugatos hagyományoktól való ilyesfajta eltávolodást már

⁶³ francia „imparfait” igeidő egyes szám első személyben

⁶⁴ RÓNAY György, *Fordítók és fordítások*, Bp., Magvető, 1973, 5-21.

⁶⁵ Uo., 21.

⁶⁶ Tornai József fordítása: RIMBAUD, Arthur, *A részeg hajó* (ford. Tornai József), Hittel, 1991/18, 15-16.

⁶⁷ Lackfi fordítása: *Száz vers*, szerk. LACKFI János, Budapest, Helikon, 2010, 33-37.

⁶⁸ Dunajcsik Mátyás fordítása: RIMBAUD, Arthur, *A részeg hajó* (ford. Dunajcsik Mátyás) = DUNAJCSIK Mátyás, *Repülési kézikönyv*, L'Harmattan Kiadó, 2007, <http://www.dunajcsikmatyas.hu/muford/reszeg.htm>

⁶⁹ LATOR László, *Rimbaud két verse*, 1994 = L. L., *Kakasfej vagy filozófia?*, Budapest, Európa, 2000, <http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/LATOR/lator00172/lator00218/lator00218.html>

Tornai József fordításaiban is érzékelhetjük. A szavakat szemantikai értelemben visszaadni kívánó gyakorlat gyakran él tükörfordításokkal, melyek sokszor idegenszerűnek, magyartalannak hatnak. Ilyen Tornai megoldása, amelyben a *Peaux-Rouges*-t *vörösbőrű csapatnak* fordítja. Igaz, a *peau* bőrt, a *rouge* pedig vöröset jelent, de a kettő együtt indiánt, amelyre a *rézbőrű* szó tökéletes megfelelő a magyarban, amint ezt Tornai elődei észre is vették. Ilyen esetekben szembetűnő, hogy a hagyományoktól, a már bejáratott megoldásoktól való görcsös eltérni vágyás gyakran vezet kényszeredettnek, sőt néhány ponton értelmetlennek tűnő fordításokhoz.

4.2.2. Mielőtt további versszakok összevetésébe kezdenék, fontosnak tartom, hogy kitérjek még egy pontra, ami – az első benyomás szempontjából – még az első sornál, mi több, az egész első bekezdésnél előrébbvaló: a címre.

A *Le Bateau Ivre* rövid, tömör, konkrét cím; nem ad nagy mozgásteret a fordítónak, a *Bateau* egyértelműen *hajót*, az *Ivre* kétségtelenül *részeget* jelent. (Noha Lackfi János saját fordításáról írt esszéjének *A kapatos ladik* címet adta, tudjuk, ez csak humoros természetéből fakadó elmeél és ironikus önreflexió az elődei által használt megoldások tudatos elkerülésére utalva.) Az egyetlen szó, a fennmaradó „*Le*” határozott, hímnemű névelő, amely a gúzsba kötött fordítónak biztosít egy minimális tánclehetőséget. Így kétféle címváltozattal találkozunk a magyar fordítások között: Tóth Árpád, Franyó Zoltán, Tímár György, Dunajcsik Mátyás és Lackfi János teljesen logikusnak tűnő gondolatmenet folytán *A részeg hajó* címet adják fordításaiknak, míg Kardos László, Rónay György és Tímár György a névelő nélküli változat mellett (*Részeg hajó*) döntenek. Ez utóbbinak, úgy vélem, két főbb oka lehet: egyrészt a Tóth Árpád-i hagyományból való kilépés motiválhatta a tőle különböző címadást (Dunajcsik és Lackfi esetében az eltávolodást megtette helyettük az eltelt idő; a Tóth Árpád által használt címhez való visszatérés azonban jelentheti a hagyományokhoz való visszanyúlás vágyát). Másrészt pedig, egy fordítói perspektívából jóval relevánsabb érv szólhat a névelő elhagyása mellett: a francia nyelvben a névelőknek nagyobb szerepük, több variánsuk van, mint a magyarban, viszont sokkal jobban hozzátartoznak a főnevekhez, így egy szó előtti határozott névelő jóval semlegesebb hatást kelt, mint a magyar esetében. Kifejezetten ritkán találkozunk francia szövegben olyan főnévvel, amely előtt nem áll sem határozatlan-, sem határozott, sem anyagnévelő, magyarul viszont minden kétséget kizáróan megállja a helyét. Ezek fényében a Kardos-Rónay-Tímár-féle címválasztást átgondoltabbnak és helytállóbbnak találom.

4.2.3. A továbbiakban, mivel a huszonöt versszakból álló költemény kilenc változatának minden mozzanatát elemezni és összevetni végtelen és meddő vállalkozás lenne, valamint a terjedelem sem engedné. Néhány érdekes példát emelek ki, amelyekre fordítóink izgalmas, változatos megoldásokat kínálnak, és Rába György sem tért ki rájuk saját elemzésében.

Rimbaud 14. versszakának utolsó két sora így hangzik: „Où les serpents géants dévorés des punaises / Choient, des arbes tordus, avec de noirs parfums !” Rába György ennek a sorpárnak az első részét vizsgálta, mely Tóth Árpád fordításában „hol szörnykígyókat kínozt az élősd marás”-ként van jelen, ami példázza Rába megállapítását, miszerint „Tóth maga is hajlik arra, hogy a leíró mozzanatnak ne csak érzelmi nyomatékot, hanem távlatot is adjon”,⁷⁰ én viszont az utolsó fűlőre fókuszálok, ami egy gyönyörű, ám nehezen megragadható és még nehezebben lefordítható szimbolista kép. Ezen nem is lepődhetünk meg, miután már Lator László is megjegyezte: „Rimbaud-nak nyilván eszébe sem jutott, hogy lefordítható allegóriát írjon.”⁷¹

Tóth Árpád magához híven adja vissza a rimbaud-i látomást: „s enyhülni bús szagú vén görbe fákra kúsznak”. A *görbe fa* pontos fordítás, a *vén* azonban *cheville*. Érdekes módon a *bús* itt nem töltelékszó, a *bús szag* a francia *noir(s) parfum(s)* (szó szerint: fekete szag/illat) megfelelője, ám nem tűnik a legjobb megoldásnak, főként a *bús* szó említett elkoptatottsága miatt.

Kardos László a következőképpen fordítja: „[láttam] parázs eget, s kígyót, tetvektől szertemarva, / a görbe, mélyszagú fákról lehullani.” A *mélyszag* ugyanúgy szinesztézia, mint a *fekete szag*, ám nem a legeltaláltabb megoldás Kardos részről, még ha érezzük is, hogy valamiféleképp a halál milyenségét, sötét érzését próbálta megragadni a rövid „mély” jelzővel. Rónay a szókapcsolatot feloldja, és a szagot jelentő főnév helyett igei melléknevet alkalmaz: „hol óriáskígyó, mit élősd marás tép, / lóg görbe ágakon, sötéten gőzölön”, Lackfi pedig a *noir*-t hagyja figyelmen kívül: „fák göcsörtjein fenn bűzölögve lengnek.”. Franyónál „... nagy kígyók hús varázsszert / Kerestek gyásszagú, iromba fák hegyén”; Tornai fordítása szintén gyász-szagú, Dunajcsik – említett szótárszerű megoldásaihoz híven – szó szerint „Fekete szagot árasztva hullanak”-ra fordítja. Tímár György fordítása: „... S óráskígyót, amint férgektől összemarva / Torz, éjsötét szagok közt lepereg” véleményem szerint a legpontosabban és legélvezhetőbben tolmácsolt megoldás, ez pedig nem csak az éjsötét szagú képre, hanem a költemény(ek) egészére is vonatkoztatható megállapítás.

⁷⁰ Rába, i.m., 389.

⁷¹ Lator, i.m., 1994.

Különböző fordítások összevetésénél talán a legizgalmasabb, ha olyan szókapcsolatokat találunk, melyeket a szó többértelműségéből kifolyólag egymástól teljesen eltérően tudnak tolmácsolni a fordítók. Ilyen például a *Bateau Ivre* huszonkettedik versszakának utolsó két szava: *future Vigueur*. Fordítóink érzékelhetően kiaknázzák a szótári és azon túli jelentéseket. Tóth Árpádnál ez *boldog jövők titka*, melyben a *titka* szó vélhetőleg a *nyitva* rímpárjaként csüngő *cheville*. Kardos szintén *cheville*-t alkalmazva *jövendő, szent Derű*-re szépíti a képet. Timárnál röviden, a sor elejére kerülve: *jövendő Erő*, Rónaynál *Jövendő Ifjuság*. Franyónál az *előtt a lázas ég* sorvégre rímel a *jövő hatalma még*, Dunajcsiknál pedig – hogy folytassuk a rímelést – *jövendő Büszkeség*. Lackfi végül a sor közepére illeszti az elegáns *új Hatalom* szintagmát. A nagybetű elhagyását Tóth Árpád és Franyó Zoltán soraiban valószínűleg egy Ady-stílusú költemény megalkotásától való félelem motiválta.

4.2.4. *A részeg hajó*, mellyel a charleville-i Rimbaud meg akarta mutatni a párizsi elitnek, hogy tökéletes formával, kristálytisztá rímekkel is lehet fiatalon részeg-látomásos, lázadó költészetet teremteni, valóban fegyelmezett alexandrinokkal és Kosztolányi megsegényítő sorvégi összecsengésekkel sodorja az olvasót. (Kosztolányi mentségére szolgáljon, hogy a magyar nyelvben sokkal kevesebb olyan azonos/hasonló hangzású kifejezést találunk, mint az erre igen hajlamos franciában és az egyforma szófajú, végződésű szavak összerímeltetése a magyarban [általában ragrímként] nem számít elegáns megoldásnak.)

Rimbaud keresztrímes strófáiban olyan összecsengésekre is bukkanhatunk, mint a harmadik versszak páratlan soraiban olvasható/hallható *des marées*⁷² – *démarrées*⁷³, amely nagy hangalaki egyezést mutat nagy jelentésbeli és szófaji különbségekkel, tehát a lehető legideálisabb rím. Majdnem ilyen előkelő megoldás a 18. sor *des anses* – *des Hanses* rímpárja is, melyet az *Hanses* néma 'h' miatt egyformán hasonlóan ejtünk.⁷⁴

Ezek a formai szempontok legalább annyira részét képezik a költeménynek, mint a Rimbaud-ra oly jellemző szimbolista képek, és – bármennyire is igyekszünk a nyugatosok árnyékából kilépni – be kell látnunk, a formahű fordításnak is lehet akkora létjogosultsága, mint egy tartalmat szolgálai pontossággal visszaadónak, főként egy poeta natus alkotta szürreális kavalkádban. A *Bateau Ivre* letisztult formai megoldásait Tóth Árpádnál azóta sem adták

⁷² magyarul: az árapálnak (ádáz locsogása)

⁷³ elinduló (főlszigetek)

⁷⁴ a 'z'-szerű kötőhang kivételével, melyet a 'des Hanses' esetében nem ejtünk

vissza szebben. Az *angol – elcsatangol; vihar hajt – galambrajt*; a (később József Attila-i) *ragyog – gagyog*, és az utolsó *után – bután* rímpárok vetekszenek Rimbaud zeneiségével, néhány Tóth Árpád-i megoldás azonban védhetetlen, és valóban gyengíti a *Bateau Ivre* szókimondó, lényegre törő stílusát. Pár gyöngyszemet említek Tóth kifogyhatatlan alliteráció-készletéből, melyek pontosan ennek a gyengítésnek, finomításnak szolgálatában állnak: *Búzám belga búza* [2. versszak]; *(almák) hűvös húsa* [5.]; *maró mocsár* [13.]; *csetepatés család, (némely) tetem tört testemen (pihent)* [17.]; egy versszakon belül: *élőtlen éter, békés bárka, részeg roncsom* [18.]; *mámoros menny* [22.]; *(derekam) gyötrelmes görctől görbe* [23.]; és végül a 19. versszak utolsó fűlsora, mely a franciában a *morves d'azur*⁷⁵ egyszerű, naturalisztikus szintagmája, Tóth Árpádnál *nyálas, nyúlós azúr*.

5. Összegzés

A műfordítás tehát, amit Rába György „a kör négyszögesítésének” nevez,⁷⁶ és aminek nehézségeit Somlyó György „mindig újra kinövő hidrafejek”-ként definiálja⁷⁷ valóban számtalan különmemű kérdést felvető törekvés, tudományág, hivatás és műfaj. Gazdag és folyamatosan megújuló fordítói hagyományunk lehetőséget ad elődeink új szempontokból történő felülvizsgálására, Magyarországon mégsem létezik igazán fordításkritika, ami azt eredményezi, hogy különösebb minőségi ellenőrzés nélkül tevékenykedhet szinte bárki fordítóként, olykor félrevezetve ezzel a művek eredeti nyelvét nem beszélő olvasót.

Egy mű újbóli, helyzeti előnyökkel induló lefordítása nem feltétlenül jelent minőségibb munkát, mi több, a sok előd néha gátolja a fordítót, aki tudatosan kerülni próbálja a szöveget előtte átültetők megoldásait, ahogy ezt *A részeg hajó* újrafordításainál megfigyelhettük. Ennek ellenére továbbra is kritikus szemmel kell figyelnünk még kanonizált, koszorús költőink fordításait is. A kánon ezen kivételes helyén máig nyugatos költőink állnak, főként az első nemzedék képviselői, akiknek formahűségre alapuló fordítási protokollja több ízben megkérdőjeleződött, ennek fényében az utánuk következő évtizedekben letisztultabb, pontosabb, a fordítói személyességtől kevésbé átítatott fordítások születtek, főként (francia líra területén) a kései Szabó Lőrinc, a harmadik nemzedékbeli Rónay György, Vas István, Weöres Sándor, az újholdas Rába György, a több nemzedéken átívelő életművű Somlyó

⁷⁵ ~ azúrtakony

⁷⁶ Rába, i.m. 5.

⁷⁷ Somlyó i.m., 1981, 129.

György, és Tímár György tolmácsolásában. A magyar hagyományban nagyjából lineáris tendenciát fedezhetünk fel egy kvázi *átlátszó/láthatatlan fordító* igényére vonatkozólag, melyet a nyugatos hagyományok ellenpontjaként tételezhetünk. Ebbe a sorba tökéletesen beleillik Tornai József, majd Dunajcsik Mátyás is, még ha törekvéseiket nem is sikerül maradéktalanul megvalósítaniuk. A tendencia mégsem ennyire egyenes, egyszerű és áttekinthető; akadnak, akik napjainkban is a formához, a verstanhoz, az esztétikumhoz ragaszkodnak jobban, Lackfi János fordítói munkássága például ezt a nyugatosokhoz való visszanyúlást képviseli. Az említett hagyomány tehát, noha egyre többen bírálják és próbálják felülírni, minden korszakban találhat újabb követőkre, így nem valószínű, hogy a páratlan magyar műfordítás valaha beláthatatlan távolságra kerülne a *Nyugat* első nemzedékétől.

Felhasznált irodalom

A fordítás betegség, akár a szerelem: LACKFI Jánossal Józán Ildikó beszélget = *Nyelvi álarcok: Tizenhárman a fordításról*, szerk. JENEY Éva, JÓZAN Ildikó, Budapest, Balassi, 2008. (Pont Fordítva 6.), 80-112.

A műfordítás mint a megismerés eszköze: RÁBA Györggyel Lukács Laura beszélget = *Nyelvi álarcok: Tizenhárman a fordításról*, szerk. JENEY Éva, JÓZAN Ildikó, Budapest, Balassi, 2008. (Pont Fordítva 6.), 192-205.

BABITS Mihály, *Dante fordítása*, Nyugat 1912/8,
<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00102/03282.htm> [2012. 02. 01.]

BABITS Mihály, *Az európai irodalom története*, Budapest, Nyugat, 1936.
<http://mek.niif.hu/06300/06304/06304.htm#2> [2012. 03. 24.]

BART István, *A mérce = A műfordítás ma: Tanulmányok*, szerk. BART István, RÁKOS Sándor, Budapest, Gondolat, 1981, 237-269.

BRATT PAULSTON, Christina, KIESLING, Scott F., RANGEL, Elisabeth S. (szerk.), *The Handbook of Intercultural Discourse and Communication*, Blackwell Publishing Ltd, 2012.

FRANYÓ Zoltán, *Évezredek húrjain (2. kötet)*, Marosvásárhely, Áll. Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1959, 53-56.

Ha kimegy a magyar piacra, ott nincs nazális: LATOR Lászlóval Kőrösi Imre és Józán Ildikó beszélget = *Nyelvi álarcok: Tizenhárman a fordításról*, szerk. JENEY Éva, JÓZAN Ildikó, Budapest, Balassi, 2008. (Pont Fordítva 6.), 113-147.

JAKOBSON, Roman, LÉVI-STRAUSS, Claude, *"Les chats" de Charles Baudelaire* = szerk. Maurice DELCROIX, Walter GEERTS, *"Les chats" de Baudelaire: Une confrontation de methodes*, Presses universitaires de Namur, 1980, 19-34.
http://books.google.hu/books?id=wpw8hOIz7bQC&pg=PA19&lpg=PA19&dq=L%27Homm e,+Revue+fran%C3%A7aise+d%27anthropologie,+II/1:+5-21.&source=bl&ots=OTs0P09JIh&sig=KcC8ywlh3IysjxrRsTPEh1cc_1U&hl=hu&ei=QsPDTvKPBMBj4QSZ_ITeDA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=6&sqi=2&ved=0CEIQ6AEwBQ#v=onepage&q&f=false [2012. 02. 01.]

JAKOBSON, Roman, LÉVI-STRAUSS, Claude, *Baudelaire A macskák című versének elemzése* = BÓKAY Antal – VILCSEK Béla (szerk.) *A modern irodalomtudomány kialakulása*, Budapest, Osiris, 1998, 457-469.

JÓZAN Ildikó, 1923: *Irodalom és fordítás. Megjelenik a Romlás virágai* = SZEGEDY-MASZÁK Mihály – VERES András (szerk.) *A magyar irodalom története III.* Budapest, Gondolat, 2007, 52-68.
http://irodalom.elte.hu/villanyспенot/index.php/1923: Irodalom_%C3%A9s_ford%C3%ADt%C3%A1s [2012. 02. 01.]

KARDOS László, *Tóth Árpád*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965, 338-403.

KÁRMÁN József, *A nemzet csinosodása = A műfordítás elveiről: Magyar fordításelméleti szöveggyűjtemény*, szerk. JÓZAN Ildikó, Budapest, Balassi, 2008. (Pont Fordítva 7.), 93-100.

KÓBOR Márta, *Fél lábbal táncolni: Jeney Éva, Józán Ildikó: Nyelvi álarcok. Tizenhárman a fordításról*, Jelenkor, 2011/2.

LACKFI János, *A kapatos ladik*, <http://www.lackfi-janos.hu/index.php?id=59> [2012. 02. 01.]

LATOR László, *Rimbaud két verse*, 1994 = L. L., *Kakasfej vagy filozófia?*, Budapest, Európa, 2000, <http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/LATOR/lator00172/lator00218/lator00218.html> [2012. 02. 01.]

Másképpen hangzanak a szavak két kultúra között: BANGHA Imrével Józán Ildikó és Németh Zoltán beszélget = Nyelvi álarcok: Tizenhárman a fordításról, szerk. JENEY Éva, JÓZAN Ildikó, Budapest, Balassi, 2008. (Pont Fordítva 6.), 7-18.

NEMES NAGY Ágnes, *Metszetek*, Budapest, Magvető, 1982, 258-278.

RÁBA György, *A szép hűtlenek*, Budapest, Akadémiai, 1969.

RIMBAUD, Arthur *Összes költői művei*, Budapest, Európa, 1965.

RIMBAUD, Arthur, *A részeg hajó* (ford. Tóth Árpád, Kardos László, Rónay György, Tímár György) = A. R. *Napfény és hús: Arthur Rimbaud minden verse, prózája és válogatott levelei*, szerk. BÁRDOS László, Budapest, Kozmosz, 1989.
<http://mek.oszk.hu/04400/04407/04407.htm> [2012. 02. 01.]

RIMBAUD, Arthur, *A részeg hajó* (ford. Tornai József), Hitel, 1991/18, 15-16.

RIMBAUD, Arthur, *A részeg hajó* (ford. Dunajcsik Mátyás) = DUNAJCSIK Mátyás, *Repülési kézikönyv*, L'Harmattan Kiadó, 2007, <http://www.dunajcsikmatyas.hu/muford/reszeg.htm> [2012. 02. 01.]

RÓNAY György, *Fordítók és fordítások*, Budapest., Magvető, 1973.

SOMLYÓ György, *Két szó között: Megjegyzések a fordítás poétikájához = A műfordítás ma: Tanulmányok*, szerk. BART István, RÁKOS Sándor, Budapest, Gondolat, 1981, 102-145.

SOMLYÓ György, *Kísérlet Rimbaud-ról* = RIMBAUD, Arthur *Összes költői művei*, Budapest, Európa, 1965, 5-39.

SZABÓ Lőrinc, *Tóth Árpád, a versfordító = A műfordítás elveiről: Magyar fordításelméleti szöveggyűjtemény*, szerk. JÓZAN Ildikó, Budapest, Balassi, 2008. (Pont Fordítva 7.), 289-294.

Száz vers, szerk. LACKFI János, Budapest, Helikon, 2010, 33-37.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Fordítás és kánon* = Sz.-M. M., *Irodalmi kánonok*, Debrecen, Csokonai, 1998, 47-71.

SZEPES Erika – SZERDAHELYI István, *Verstan*, Budapest, Gondolat, 1981.

SZEPESI Dóra, *Dunajcsik Mátyást kérdeztük – a proustonauta repüléseiről*,
<http://www.barkaonline.hu/megkerdeztuek/434-megkeztunajcsik-m> [2012. 02. 01.]

TÍMÁR György, *A versfordító dilemmái = A műfordítás ma: Tanulmányok*, szerk. BART István, RÁKOS Sándor, Budapest, Gondolat, 1981, 347-377.

TORNAI József, *A részeg fordító*, Hítel, 1991/18, 13-14.

TÓTH Árpád, *Örök virágok*, Budapest, Orpheusz Kiadó, 1993.

TÓTH Árpád, *Babits műfordításai: Pávatollak = A műfordítás elveiről: Magyar fordításelméleti szöveggyűjtemény*, szerk. JÓZAN Ildikó, Budapest, Balassi, 2008. (Pont Fordítva 7.), 264- 268.

VAS István, *Jegyzetek a fordításról = V.I.: Az ismeretlen isten: Tanulmányok 1934–1973*, Bp., Szépirodalmi, 1974, 539–561.

Világirodalmi kisenciklopédia II. kötet, szerk. KÖPECZI Béla, PÓK Lajos, Budapest, Gondolat, 1978, 260-261.

Mellékletek

Arthur Rimbaud - Le bateau ivre

Comme je descendais des Fleuves impassibles,
Je ne me sentis plus guidé par les haleurs :
Des Peaux-Rouges criards les avaient pris pour cibles,
Les ayant cloués nus aux poteaux de couleurs.

J'étais insoucieux de tous les équipages,
Porteur de blés flamands ou de cotons anglais.
Quand avec mes haleurs ont fini ces tapages,
Les Fleuves m'ont laissé descendre où je voulais.

Dans les clapotements furieux des marées,
Moi, l'autre hiver, plus sourd que les cerveaux d'enfants,
Je courus ! Et les Péninsules démarrées
N'ont pas subi tohu-bohus plus triomphants.

La tempête a béni mes éveils maritimes.
Plus léger qu'un bouchon j'ai dansé sur les flots
Qu'on appelle rouleurs éternels de victimes,
Dix nuits, sans regretter l'oeil niais des falots !

Plus douce qu'aux enfants la chair des pommes sûres,
L'eau verte pénétra ma coque de sapin
Et des taches de vins bleus et des vomissures
Me lava, dispersant gouvernail et grappin.

Et dès lors, je me suis baigné dans le Poème
De la Mer, infusé d'astres, et lactescent,
Dévorant les azurs verts ; où, flottaison blême
Et ravie, un noyé pensif parfois descend ;

Où, teignant tout à coup les bleuités, délire
Et rythmes lents sous les rutilements du jour,
Plus fortes que l'alcool, plus vastes que nos lyres,
Fermentent les rousseurs amères de l'amour !

Je sais les cieux crevant en éclairs, et les trombes
Et les ressacs et les courants : je sais le soir,

L'Aube exaltée ainsi qu'un peuple de colombes,
Et j'ai vu quelquefois ce que l'homme a cru voir !

J'ai vu le soleil bas, taché d'horreurs mystiques,
Illuminant de longs figements violets,
Pareils à des acteurs de drames très antiques
Les flots roulant au loin leurs frissons de volets !

J'ai rêvé la nuit verte aux neiges éblouies,
Baiser montant aux yeux des mers avec lenteurs,
La circulation des sèves inouïes,
Et l'éveil jaune et bleu des phosphores chanteurs !

J'ai suivi, des mois pleins, pareille aux vacheries
Hystériques, la houle à l'assaut des récifs,
Sans songer que les pieds lumineux des Maries
Pussent forcer le mufle aux Océans poussifs !

J'ai heurté, savez-vous, d'incroyables Florides
Mêlant aux fleurs des yeux de panthères à peaux
D'hommes ! Des arcs-en-ciel tendus comme des brides
Sous l'horizon des mers, à de glauques troupeaux !

J'ai vu fermenter les marais énormes, nasses
Où pourrit dans les joncs tout un Léviathan !
Des écroulements d'eaux au milieu des bonaces,
Et les lointains vers les gouffres cataractant !

Glaciers, soleils d'argent, flots nacreux, cieux de braises !
Échouages hideux au fond des golfes bruns
Où les serpents géants dévorés des punaises
Choient, des arbres tordus, avec de noirs parfums !

J'aurais voulu montrer aux enfants ces dorades
Du flot bleu, ces poissons d'or, ces poissons chantants.
- Des écumes de fleurs ont bercé mes dérades
Et d'ineffables vents m'ont ailé par instants.

Parfois, martyr lassé des pôles et des zones,
La mer dont le sanglot faisait mon roulis doux
Montait vers moi ses fleurs d'ombre aux ventouses jaunes
Et je restais, ainsi qu'une femme à genoux...

Presque île, ballottant sur mes bords les querelles

Et les fientes d'oiseaux clabaudes aux yeux blonds.
Et je voguais, lorsqu'à travers mes liens frêles
Des noyés descendaient dormir, à reculons !

Or moi, bateau perdu sous les cheveux des anses,
Jeté par l'ouragan dans l'éther sans oiseau,
Moi dont les Monitors et les voiliers des Hanses
N'auraient pas repêché la carcasse ivre d'eau ;

Libre, fumant, monté de brumes violettes,
Moi qui trouais le ciel rougeoyant comme un mur
Qui porte, confiture exquise aux bons poètes,
Des lichens de soleil et des morves d'azur ;

Qui courais, taché de lunules électriques,
Planche folle, escorté des hippocampes noirs,
Quand les juillets faisaient crouler à coups de triques
Les cieux ultramarins aux ardents entonnoirs ;

Moi qui tremblais, sentant geindre à cinquante lieues
Le rut des Béhémots et les Maelstroms épais,
Fileur éternel des immobilités bleues,
Je regrette l'Europe aux anciens parapets !

J'ai vu des archipels sidéraux ! et des îles
Dont les cieux délirants sont ouverts au vogueur :
- Est-ce en ces nuits sans fonds que tu dors et t'exiles,
Million d'oiseaux d'or, ô future Vigueur ?

Mais, vrai, j'ai trop pleuré ! Les Aubes sont navrantes.
Toute lune est atroce et tout soleil amer :
L'âcre amour m'a gonflé de torpeurs enivrantes.
Ô que ma quille éclate ! Ô que j'aille à la mer !

Si je désire une eau d'Europe, c'est la flache
Noire et froide où vers le crépuscule embaumé
Un enfant accroupi plein de tristesse, lâche
Un bateau frêle comme un papillon de mai.

Je ne puis plus, baigné de vos langueurs, ô lames,
Enlever leur sillage aux porteurs de cotons,
Ni traverser l'orgueil des drapeaux et des flammes,
Ni nager sous les yeux horribles des pontons.

A részeg hajó

Hogy jöttem lefelé egykedvű, vén vizeknek
folyásán, vontatóim már nem jöttek velem:
lármás rézbőrű raj közt céltáblául sziszegetek
bepingált póznasorhoz nyilazva meztelen.

De, hogy mi sorsra jutnak, mindegy volt nékem ez,
s hogy búzám belga búza, vagy hogy gyaпотom angol -
alighogy véget ért a parti furcsa hecc,
vizek szabadja lettem, ki vígan elcsat angol.

És tél jött, szörnyű zaj közt s engem, kiben siket
csend hallgatott tunyán, mint a gyerekagyakban,
felvett az ár: s ha süllyed egy málló félsziget,
nem szállhat a habokba dicsőbben és vadabban!

Kegyes volt a vihar: a tengerig vetődve
tíz éjen át lebegtem vidám parafaként
a mélyen, mely a romlás örök hömpölygetője,
s nem néztem: vaksi lámpás vet-é utamra fényt?

Fenyő-ducos begyembe zöld víz lágy íze folyt,
mint almák hűvös húsa csúszik a gyermektorkon,
s hányások s bornyomok, sok kékes lomha folt
letisztult rólam és levált a kormány s horgony.

Azóta egyre fürdök a roppant tengerek
költészetében, melyre csillag csorog és béke
s nyelem e zöld azúrt, hol fulladt emberek
lebegnek olykor mélán s mintegy gyönyörben égve,

mert kékes színüket átfesti drága mámor
s ringatja enyhe rengés a rézszín nap alatt,
s nincs alkohol, csitítóbb, s dal, mely ily puhán forr,
a rőt s rosszízű vágyak ettől megalszanak.

S villámtépett eget s tölcserít, mit a vihar hajt,
s a mélységek hintáit s kanyargó áramát
láttam s az alkonyt s hajnalt: ez izgatott galambrajt,
s olyast is, mit az ember, ha sejt is, sohse lát.

Láttam süllyedt napot, vad titkokkal befolyva,
míg olvadt messziségek violája ragyog,
s hallottam, mintha antik tragédiát dalolna:
messzire elhörgő zajt s mely reszket és gagyog.

S vakító hócsucsokról álmodtam zöldszin éjen,
míg messze tengerszemhez rejtelmes útra kelt
az óceánok csókja: izes áram a mélyben
s mentem vele s a sárga s kék foszfor énekelt,

és át sok hónapon, mint ha dagály robog
a sziklahátak ellen: holdkóros vízi csorda,
rohantam, nem törődve, hogy szentszüzes fokok
ragyogó lába zúz és orrom elsodorja.

S találtam tengeren túl s alúl a horizonton
párduc-szem fényű és virágos szigetek
kék és furcsa raját, hol ostorként kibomlón
a póre nép fölött szivárvány libegett.

Láttam maró mocsárt, hol mint egy szörnyű hálón
a sás közé akadt Rém poklos teste reng,
és vizeket rohadni örök szélcsendben állón
s örvényt, mely tág kerékben az égaljig kereng.

Gleccsert, ezüst napot, gyöngyházhabot, parázs
eget, sok reves roncsot, mik barna öblön úsznak,
hol szörnykigyókat kínozt az élősd marás
s enyhülni bús szagú vén görbe fákra kúsznak.

S a gyermekeknek én beh szívesen mutatnék
halat, minőt találtam, aranyból, s énekelt,
s züllött utamra olykor rózsát sodort a tajték
s olykor hízkelkedőmül édes szél lengve kelt.

S olykor a minden tájak únottja, pólusok
bús kószája: a tenger, míg ringatott panaszlón,
beszórt árnyék-virággal, mely kénzájjal susog
s térden e vak virág közt merengtem, mint egy asszony.

S ringtam, kóbor sziget, és szennyükkel bekentek
szőkeszemű sirályok, csetepatés család,
ringtam s némely tetem tört testemen pihent meg,
majd elhagyott süllyedve, aludni még alább...

Imé, ez vagyok én! züllött hajó, hináros,
kit elvitt a vihar élőtlen éterig,
s zord flotta s békés bárka ki nem halássza már most
részeg roncsom, mely a vizekkel megtelik.

Im bátran, párát fújva, mely rajtam ködként kékül,
utam kaput az ég izzó falába fűrt,
s zsákmányul téptem onnan, finom poéta-étkül
izes nap-cafatot s nyálás, nyulós azúrt!

Bitang deszkám belepte a villamos medúza,
s nyaranta apró szörnyek tintás raja lapúlt
reám, midőn a hőség tűzvesszejétől zúzva
a reszkető bibor lég izzó tölcserbe nyúlt.

Óh én, ki immár ötven mérföldnek távolából
hallottam reszketőn a Poklot, mint üvölt,
s kit újra s újra vár a kék és merev távol:
megvetlek, Európa! únt gátú, ócska föld!

Im én! kit túl az égen várt csillagos sziget,
hol már a mámoros menny örök kapúja nyitva,
s hol végtelen mély éjben arany fénnel pihog
alvó madárseregként a boldog Jövők titka!

De mégis, sokat sírtam: testem hajnal gyötörte!
S kegyetlen volt a hold és keserű a nap,
már lázas derekam gyötrelmes görcstől görbe,
bár megszakadna már s benyelne már a hab!

Óh, ha van Európában öböl még, melyre halkan
vágy vonna: kicsi víz az, egy vak tócsa, hideg,
hol bús fiúcska guggol az ámbrás alkonyatban
s papírhajót ereszt el, mely lepkeként libeg...

Mert kit megfürdetett már minden vizeknek bújá,
nem szállhat révbe többé kalmárhajók után,
s jelzástlók és tüzek hivalgó gögjét únja,
s hogy hidak vad szeme bámúljon rá bután...

TÓTH ÁRPÁD FORDÍTÁSA

Részeg hajó

Hogy jöttem lefelé a halk és hűvös árral,
a vontatók sora egyszerre elmaradt:
versenyt nyilazta egy hajrázó indián-raj
festett karókra vert, meztelen húsukat.

Nem gondoltam velük, - s azzal se, tág ölemben
angol gyapot pihen vagy belga búza ring,
a vontatók jaja hogy elcsitult fülemben,
vitt-vitt a vén folyó kényem-kedvem szerint.

S a téli tébolyult hullámok zord dagályán
robogtam - siketen, mint gyermekagy - tova!
Az omló földű félszigetek partja táján
győzelmesebb vihar nem tombolt még soha!

A tenger vihara fölszentelt tíz vad éjen,
kis táncos parafát, könnyű hab kénye vitt
az örök temetőn, a hömpölygőn, a mélyen
s nem bántam már a part hunyorgó fényeit.

Mint gyermekajkon a borízű alma húsa,
a zöld, lágy lé befolyt fenyő-bordámon át,
a kormányrúd levált s lemállt a horgony gúzsza,
s hab mosta kék borok és hányások nyomát.

S azóta fürdök itt a tejszínűn derengő
és csillagringató tenger dalaiban,
a zöld azúrt iszom, hol néha egy merengő
és mámoros tetem bús sajkaként suhan,

s hol enyhekék habot a rötcsillámu napban
a mámor fénye fest s halk rengés lágyogat,
ízzóbban, mint a szesz s a dalnál is vadabban
erjesztve a fanyar és vérszín vágynyakat.

Villámmal dúlt eget és örvényt vak robajjal,
tölcsért és áramot, mind láttam, és az est
árnyát s amint riadt galambként száll a hajnal -
s láttam, amit csupán fült fantázia fest.

Néztem, már süllyedő, borzongó titku napba
s láttam nyalábba nyúlt, alvadt violafényt,
mely tündökölve dőlt hömpölygő fodrú habba
antik tragédiák merev s zord hőseként.

Álmodtam zöldes éj káprázó hómezőit,
a tenger szemein csók volt az éjsetét,
kerengő áramu, rejtelmes-uj erő vitt
s hallottam sárga és kék foszfor énekét.

És hó múlt óra s én zátonyok közt robogtam
a kergült csordaként torló hab taraján
nem bánva, máriás szirtfok ragyogó, roppant
talpával tiprat-e a hörgő óceán?

Megjártam Flóridát, a messzi mese-tájat,
láttam párdúc-szemű, virágos testeket
s a horizont alatt kék habban méla nyáját,
s fölöttük ölelő szivárvány reszketett.

És mocsár fortyogott és óriási varsán
rohadt a sás között leviatháni hal,
szélcsendben víz omolt, s hallottam, hogy a harsány
örvény zuhog s mohón a messzi martba fal.

Gleccsert, ezüst napot, gyöngyházhabot s a barna
öblök rém roncsait láttam s a hajnali
parázs eget, s kigyót, tetvektől szertemarva,
a görbe, mélyszagú fákról lehullani.

S a gyermekeknek óh be boldogan mutatnám
a kék s arany halat, mely zengve felszökölt.
Virágos habverés áldotta bús utam már
s a puha-puha szél hízelgőn lengni kelt.

S a tenger - pólusok gyötörték s unt világok -
míg zsongó jajsza oly lágyan rengetett
özönnel szórta rám a sárga árnyvirágot
s asszonyként türtem én, térdelve, reszketeg.

S mint imbolygó sziget, ringatta renyhe testem
a lármás, napszemű, szennyhullató sirályt
s ringattam néha holt tetemet, hogyha resten
rossz láncaim között aludni mélybe szállt...

Bitang bordáimat a rongy hínár alázta
s madártalan terek üréig vert az ár,
vizektől részegült roncsom ki nem halássza
se fűrgé monitor, se lassú bárka már.

Én szálltam szabadon, ibolyafényű ködbe,
s a mennyet fűrtam át, e bíborló falat,
és most a nap moha és azúr nyála főd be:
költőknek ritka és zamatos jófat.

S villamos rája-rajt sodortam és tolongott
setét csikóhal is a balog tat megett,
vad juliusi fény és izzó lángdorongok
verték tölcsérbe fönn a sűrű-kék eget.

Kit Behemót buja s hars poklához az orkán
borzongató dühe ötven mérföldre vitt,
én, örök bujdosó a kék ég horizontján,
csak szánom Európa kivénhedt földjeit.

Láttam sziget-csodát! Csillagzó szemhatárral!
Fölötte meghasadt, mámoros menny terült!
Jaj, ott bujtál-e meg, alvó aranyamadár-raj
az éjek mélyein: jövőd, szent Derű?

Igaz, sírtam sokat. Ugy elgyötört a hajnal
s minden hold szörnyű volt és minden nap sivár.
És részeggé tömött a kék keserve. Jaj, jaj,
csak szétrepedni már! Csak elsüllyedni már!

Ha vágynám vízre még ez unt Európában,
hús tócsa volna az, setét és pici tó,
hol bús fiucska ül az alkony illatában
s pillangóként libeg egy csöpp papírhajó...

Akit már fürdetett hullámod, lusta tenger,
kalmárul szállhat-e gyapottal révbe még?
Nem, nem! s a lobogók és lángok dolyfe sem kell,
nem állom már a mord hidak nehéz szemét...

KARDOS LÁSZLÓ FORDÍTÁSA

Részeg hajó

Hogy úsztam lefelé sodrán a lomha árnak,
éreztem, elhagyott a vontatósereg:
céltábla lettek ők, üvöltő indiánhad
lőtte színes karón vonagló testüket.

Nem érdekelt bajuk, s hogy mélyem rakománya,
amit viszek, flamand búza vagy brit gyapot.
S mire végzett velük künn ez a harci láрма,
már szeltem szabadon, kedvemre a habot.

Tél volt és én a vad, dühös hullámverésnek
árján oly süketen, mint ájult gyermekagy,
futottam! s omladó félszigetpart nem érhet
dicsőbb káoszt, ha a habok közé szakad.

Áldást vihar vetett tengeri virradómra,
s táncoltatott, akár dugót, tíz éjen át
az ár, zsákmányai örökön ringatója,
s nem sírtam vissza én tünt lámpák sugarát.

Lágyabb volt, mint gyerek foga közt fanyar alma,
s fényőbordaímon a zöldes víz befolyt,
s hányások és borok kék feltjait lemarva,
kormánylapátot és vasmacskát elsodort.

Azóta fürdöm én a sűrű csillagoktól
csillogó, tejszinű tenger dalaiban,
s iszom a zöld azúrt, hol lengve uszik olykor
egy-egy méla tetem fakón és ittasan;

s hol, festve hirtelen a kéket - kába fények,
s lassú ritmusok a lángoló nap alatt -,
izzóbban, mint a szesz, sodróbban, mint az ének,
a vágyak keserű rőtjei forranak.

Ismerem az eget, melyet villámsugár tép,
az orkánt, habverést, örvényt, az éjszakát,
a hajnalt, mely riadt galambrajként szítál szét,
s láttam, mit emberagy csak kábulatba lát.

Láttam, amint a nap, borzongó lángja hunytán,
nyúlt árnyak alvadó liláin úgy ragyog,
mint roppant hőskön egy antik dráma csúcán,
míg messze görgetik borzalmuk a habok.

Álmodtam zöldes éjt s benne hó ragyogását,
mely tengerek szemén csókként száll lassan át,
hallatlan, mély erők keringő áradását,
és zengő foszforok kék-sárga hajnalát.

Követtem hónapok során a kerge nyáját,
az árt, amint dühöng a sziklás part fokán,
nem bánva, rúgja-e a szirti Máriáknak
fénylő lába a dúlt óceánba pofám.

Jártam, halljátok-e, Floridák tünde táján
hol párdúc-szem ragyog, virág nyit ékesen,
csillog a barna bőr s gyöplű feszül: szivárvány
a horizont alatt, tengerzöld ménesen.

Láttam forrni mocsárt, min, óriási hálón,
a sás között egész Leviathán rohad,
szélcsönd ölén vizet omolni porra válón,
s örvényt, amint ledől a messzi boltozat!

Ezüst nap, jéghegyek, gyöngyház habok, parázs ég,
undok zátonypadok a barna öblökön,
hol óriáskigyó, mit élősdimarás tép,
lóg görbe ágakon, sötétén gőzölőn!

Mutattam volna bár a gyermekeknek én a
kék hab arany halát, az éneklő halat.
Tajték virága hullt áldón utamra néha,
s ringatott drága, lágy, becéző fuvalat.

Olykor meg édesen dajkálva panaszán, tág
egek s pólusok unt vértanuja, az ár
nyújtotta árnyai sárgabibés virágát,
s én vártam ott, akár egy nő, ha térdén áll,

ringatva, félsziget, szökeszemű, ezernyi
visongató madár harcát és ganaját,
s úsztam, míg elnyüvött láncom közt szenderegni
hullák lengtek alá, hátrálva, mint a rák...

Im én, hajó, hinárhaján kit óv a hanság,
s a vész madártalan éterekig sodor,
vízittas roncs, akit többé már sem a Hanzák
vitorlása ki nem halász, se monitor,

gőzölgőn, szabadon, ibolya ködben égve
ki rést ütöttem a rőt égen, mint falon,
s zsákmányom lett, - a jó költőnek ritka étke -
a hámló napsömör meg az azúr-takony,

ki szálltam, villamos bolygósugárban éjjel,
rongy deszka, mely mögött csikócaraj lebeg,
midőn a julius döngette füttykösével
a lángörvénybe dőlt ultramarín eget,

ki reszkettem, midőn, ötven mérföldre tőlem,
a bagzó Behemót s Maelstrom hörgött felém,
örökös vándor a nemmozgó kék mezőben:
az ódon várfa Európat - szánom én.

Láttam csillagözönt! csillag-szigetvilágot,
hol a vándor kitárt, mámoros mennybe lát:
e roppant éj ölén számúzve alszod álmod,
aranymadárraj, ó jövőndő Ifjuság?

De sokat sírtam is. Gyötrelmes mind a hajnal,
minden hold iszonyú és minden nap sivár.
Fölfűjt a kába kéj parázsló ájulattal.
Ó pattanj szét, falam! Ó nyelj el, tengerár!

Ha vágnék még vizet Európában: sötét, hús
kis tócsa volna az, min édes illatú
alkonyban csöpp papírhajócskát pilleként üz
s libegtet búsan egy kuporgó kisfiú.

Mert én, kit fürdetett lankadt hatalmad, ó ár,
gyapotvivők nyomán nem ringhatok tova,
se lángok s lobogók gögijén nem úszhatok már,
se hidak szörnyeteg szeme alatt soha!

RÓNAY GYÖRGY FORDÍTÁSA

A részeg hajó

Hogy vitt a nagy Folyók közömbös, lomha sodra,
Sok vontatóm legott a partokon rekedt:
Dühös rézbőrűek bepíngált pózna-sorra
Nyilazták cél gyanánt a póre testeket.

Már nem törődtem én mily árut hord a gálya,
Tán angol gyapjút és flamand búzát viszek?
Midőn halálba fúlt a vontatók viszálya,
Sodortak céltalan tovább a nagy vizek.

Dühöngő tengerár zaján oly döbbenettel
Suhantam mind tovább, más télbe, – mint siket,
Bizsergő gyermekagy! Tudom, nem szenvedett el
Dicsőbb zavart a sok lerobbant félsziget.

Figyelmemért a vész megáldott mennydörögve.
Tíz éjen mint dugó libegtem én a dúlt
Vizen, mely a sok szegényt elringatott örökre.
S nem néztem arra sem, hol sanda lámpa gyúlt.

A gyermekínyre friss, savanykás almahúsnál
Üdébb zöld víz befolyt fenyő-bordáimon;
Letisztult mind a kék kihányt bor és a bús nyál,
A kormányrúd levált s a horgony is, bizony.

S azóta fürdöm én a tenger énekében,
hová a csillagűr tejüti fénye csiholt.
S a zöld azúr nyelem, hol örvény rémeképpen
Merengve szállt alá egy sápadt vízi holt;

Hol nappalok tüzes káprázatába tárva
Halk ritmust szült a kék delíruim megint,
Maróbban, mint a szesz s üdébben, mint a hárfa,
Kiserkedt vágyaim fányar himlője mind!

És láttam dúlt eget, min villámok sajognak,
Vad örvényt, habtarajt; a csöndes esti célt,
Riadt galambraját szeszélyes hajnaloknak,
És láttam olykor azt, mit más csak látni vélt.

Sok titkos borzalom sebet letűnt nap üszkén,
Sugárzó áradat lilás ígézetét,
Dagályt, mely reszketeg redőit szinte büszkén,

Mint antik dráma-hős vetette messze szét.

S álmodtam jéghegyet vakító zöldes éjen,
És zsenge csók neszét a tengerszem felett,
És láttam nedveket csobogni vad kevélyen,
Meg foszfor-énekű kék-sárga vészjelet.

Be sok-sok hónapig követtem én az orkán
Rohamra nyargaló veszett baromhadát
S nem hittem el, hogy ott a tenger szomjú torkán
A Száz fénylába még dicsőn tiporhat át.

Nos, így vetődtem én egy valótlán tájra, messze,
Hol emberbőr-virág mint párduc-szem meredt;
A vízi szemhatárt szívárványcsík övezte,
Mely tengerszínű nyáj feszes gyeplője lett.

És láttam lép savát, hol nagy hálóba zárva
Egy roppant Leviathán rohadt a sás között.,
Szélcsönd ölén apályt feltörni győztes árba,
S a messze tért, amint száz szirtbe ütközött.

Havast, ezüst napot, gyöngyház-habot, parázsvet
Eget; – vak öblöt is, hol roncs hevert henyén,
S ahol poloskamart nagy kígyók hús varázsszert
Kerestek gyászszagú, iromba fák hegyén.

Csak látták volna kis fiúk e kék vizeknek
Csodáit: színarany- meg éneklő halat!
Áldást utamra friss szíromhabok zizegtek,
S a szél felszárnyazott egy röpke perc alatt.

A tenger sóhaján libegtem ernyedezve,
Hol zónák, pólusok mártírját, elkapott
A sárga, sokkarú árnyvirágok ezre;
S én mint egy gyenge nő, úgy térdrehulltam ott;

Kivert sziget, melyet beszenyezett vihogva
A szöke-gyöngy-szemű, zajos sirálycsapat;
Csak úsztam, míg a nyűtt kötélzet annyi foglya
Aludni szállt alá, s elmerült hanyatt.

Bitang hajót becsalt hínáros öblök árka,
S a létlen éterig dobált csélcsap ár;
Habittas vázamat vitorlás Hanza-bárka

Vagy fűrge őrnaszád ki nem halássza már;

Merészen, füstösen lilás ködökbe szállva,
Áttörtem én az ég nagy lázpiros falát,
Hol jó poéta-lét inyének ízes álma:
Napok cafátja folyt azúrod nyállal át;

Míg úsztam – kerge roncs – sok villamos medúza
Lepett el és sötét csikóhalak sora,
Midőn a július hevétől összezúzva
Tüzes tölcserbe folyt a kék egek bora.

Kit sok mérföldnyiről megérintett a gúnynak
Pokol-fuvalma és a Maelström habja már:
Kék messzeség örök szövője én, - hogy unlak
Vén gátak közt bezárt Európa, rab határ!

Már láttam csillagok szigetraját, ha kéjjel
Kinyílt a gyors hajós előtt a lázas ég:
Ott vársz-e millió aranymadárral éjjel,
Melyet kívánsz, de félsz, – jövő hatalma még?

Be sokszor sírtam én. Rossz hajnalok gyötörnek,
A hold kegyetlen és epésízü a nap.
Mély bódultsága tölt be nagy, maró gyönyörnek.
Bár törne szét hajóm! S elnyelne már a hab!

Ha vágynék vízre, még Európa unt hínárján;
Kis, hűvös tócsa az, hol ámbrás est mereng,
S egy bánatossszemű fiúcska guggol árván,
S papírhajót ereszt, mely mint a lepke leng.

Kit így megfürdetett ezernyi víz unalma,
Nem szállhatok gyapot-hajókkal révbe már,
A zászlók és tüzek vak gögje, az se csal ma,
Se part, hol rémszemű hidak lidérce vár!

FRANYÓ ZOLTÁN FORDÍTÁSA

Részeg hajó

Közönyös folyamok sodrán leringatózva,
Éreztem, elhagyott a vontatócsapat:
Harsány rézbőrűek szögezték tarka pózna
Elé pucéran és szórták rá nyilukat.

Felőlem éppen úgy mehettek ők kimúlni,
Mint búzám, a flamand, vagy gyapotom, a brit.
Vontatóim körül hogy véget ért a rumli,
Kényemre szeltem a folyamok hajbait.

Zajuk, hogy jött a tél, bőszt lett, s én siketebben,
Mint zsenge gyermekagy, nem is hallván, mi bög,
Rohantam! s oly nagyon, hogy levált félsziget sem
Ismerhet tébolyult vágát ilyen dicsőt.

Vihar szentelte sok tengeri ébredésem.
Tíz éjen, mint dugó, úgy roptam a vizen,
Amely halottakat görget örökre - mégsem
Bántam, hogy nincs körül hajófény, vaksi szem.

Üdén, mint gyermekínyt ízével fanyar alma,
Fenyődongáimat zöldes víz járta át,
Okádék s kék borok nyomát rólam lemarta,
S a kossal horgonyom s a kormány is lemállt.

Azóta fürdöm itt az óceán dalában,
Mint sejlőn-villogón a csillagár kigyújt,
S falom a zöld azúrt, ahol halálraváltan,
Leng néhanap egy-egy tűnődő vizbefúlt,

S hol rezes ég alatt, rengő önkívületben,
A kéket szerteszét más színre festve, s oly
Szilajon, mint a lant, szeszeknél hevesebben
Szerelmek vörhenyes keserősége forr!

Tudok fürgeteget; eget, hová vihar csap;
Sodrást, hullámverést; tudom az esteket
S a hajnalt, mely olyan, mint izgatott galambhad,
S láttam néha, amit ember csak sejtethet.

Láttam bukó napot, min borzadály vöröslött,
Hogy kigyúlt, odafönn sok alvadt, lila csík,
S a habokat, melyek, mint antik drámahősök,
Messzire rezgetik libegő szárnyaik.

Zöld éjt álmodtam, és káprázó havat, és még
Csókot, mely fölfelé, a víz szemére hull;
Éneklő foszforok kék-sárga ébredését,
S áramot, mely kering, meghallhatatlanul.

Hosszú hónapokig, követtem én a kába,
Megkegyült gulyaként szirt-öklelő vad árt,
S mit bántam, hogy a Szűz ragyogó szilalába
Pofán törülheti a kehes óceánt!

Bukkantam, úgy bizony, képtelen Floridákra,
Hol párducszem s virág elegyedik, s ahol
Szivárvány gyepleje száll zöld nyájak nyakára
S egy póre nép fölfelé a láthatár alól.

Láttam erjedt mocsárt, s oly óriási varsát,
Hogy benne káka közt Leviathán rohadt;
A szélsend közepén vizeknek zuhogását
S örvényt, mi elnyeli a távolságokat,

Gleccsert, ezüst napot, gyöngy habot és a barna
Öblökön iszonyú zátonyt, parázs eget,
S órjáskígyót, amint férgektől összemarva
Torz fákról éjsötét szagok közt lepereg.

Mutattam volna én kék vízben gyermekeknek
Aranydurbincsokat, éneklő halakat.
Engem tajtékvirág sodort, s föleregettek
A névtelen szelek szárnyai néhanap.

Olykor, ha beleunt sarkokba, égővekbe,
Sirással-ringatom, az óceán elém
Sárga szívóju árny-virágait vetette,
S rájuk, mint térdelő asszony, hajoltam én,

Ringattam, félsziget, a ganéjos fedélközt
S szöke tekintetű madarak zsíváját;
S ringtam, míg testemen, a sok rozoga lécz közt
Hátrálva lefelé, hullák merültek át.

Nos, én, hajó, akit lep öbölmélyi hínár
S a vész madártalan úr mélyére vetett,
S kinek roncsát, amely vizektől ittas, immár
Kalmárhajó, de még naszád se menti meg.

Füstölgő és szabad, kin gyültek lila párák,
Én, ki a rőt eget átfürtam, mint falat,
Nap-zuzmót viselőt s azúrok taknya-nyálát,
Jobb költőknek amely pompás ingyencfalat,

Én, hobbant deszka, kin holdvillám tánca járta,
S futottam - míg sötét csikóca-raj kísért -
Ahányszor lecsapott Julius tűzhusángja
S izzó tölcsérbe dőlt az ultramarin ég,

Ötven mérföldnyiről ki vacogtam, ha bögvé
Maelström és Behemót sárlott és hágva vitt,
Én, kék rögzületek örök szövögetője,
Szánlak, Európa, és avított korlátaid.

Láttam a csillagok ködét, szigetvilágok
Részeg egét, mely az utasnak nyitva áll:
Tán egy ily végtelen éjszaka rejti álmod,
Te jövőendő Erő, ezer aranymadár?

Igaz, sírtam sokat. Kiábrándít a hajnal,
Kegyetlen mind a hold, és keserű a Nap.
A fanyar szerelem ajzott, itatva jajjal.
Tökém pattanna szét! Nyelne el már a hab!

Európából csupán a hűs, fekete tócsát
Vágyom, amelyre egy guggoló, bús gyerek
Elenged balzsamos alkonyon egy hajócskát,
Májusi pilleként könnyűt törékenyket.

Nekem, ki - vad vizek! - fürödtem kéjetekben,
Lehetetlen tovább gyapothajók nyomát,
Jelzástlók, örtüzek hívságait követnem
És szörnyű, obsitos bárkák közt úsznom át.

TIMÁR GYÖRGY FORDÍTÁSA

A részeg hajó

Hogy úsztam lefelé a közönyös Folyókon,
vontatóim hada, éreztem, nem vezet:
vörösbőrű csapat nyilazta visongón
kínzócsölőpre vont meztelen testüket.

Mit bántam én, hova tűntek el egy csapásra,
s belga búzáat viszek vagy angol gyapotot!
Vontatóim körül mire elült a láрма,
engem már szabadon sodortak a Folyók.

S én, a nővé dagály zagyva, őrült zajában,
ki télen süketebb voltam, mint gyermek-agy,
vágattam! S félsziget, ha elmerült az árban,
nem volt az a moraj se diadalmasabb.

Megáldott a vihar, hogy elértem a tengert
s könnyebben, mint dugót, táncoltatott a víz,
amit örök tetem-ringatónak neveznek –,
tíz éjen, s köptem a pislá lámpákra is.

Édesebben, akár gyereknek az alma,
zöld hab öntötte el fenyődeszkáimat,
hányások s kék borok undokságát lemarva
míg kormány s horgony is recsegetve leszakadt.

S azóta fürdök a zengő sodrású tenger
költeményeiben: csillag önt s tejes ár,
s nyelem a zöld azúrt, hol ölmos révületben
olykor egy vízbefúlt tűnődve mélybe száll

hol már átfestve a kék színt, a mámorok s a
lassúdó ritmusok, mert rézszerű az ég,
vadabbra, mint a szesz, s líránknál is nagyobbra
erjesztik szerelem keserű vörösét!

Villám tépte eget és ismerek vihar-lázt,
tarajt, hullámtörést, az estét ismerem,
S a rajongás hajnalát, mely akár száz galamb
szállt,

És láttam olyat is, mit csak képzel a szem!

Láttam a zuhant napot iszonyú titkú gyászban,

min hosszú, violás dermedés szalad át
és mint a hősök az antik tragédiákban,
hömpölygette a hab borzongató jaját!

Zöldnek álmodtam én hó-vakította éjem,
Míg tengerszemekig csókkal lassan emelt
föl az isteni nedv keringése hevében,
s kék-sárga ébredés: a foszfor énekelt!

Követtem hetekig bős csordákhoz hasonló
hullámokat, melyek törik a szirteket,
nem bánva azt se, hogy máriásan aranyló
partok lába orral az óceánba vet!

Buktam, – tudjátok-e? – szédítő Floridákba,
hol párducok szeme s virág keveredett
a pucér emberek közt! S a menny szivárványa
gyeplőszárként feszült a zöld hab-nyájak felett!

Láttam bomló, bűzös mocsarakat, s a varsát
sás között, melyben Leviathán rohadt!
Szélcsönd legmélyein mozduló vízkavargást
s örvénybe-szakadó roppant távolokat!

Gleccsert, ezüst-napot, gyöngyház-gőzt,
szikra-mennyet!

Hajóváz-rémekeket barna öblökön át,
hol óriáskígyók, mert megölték a tetvek,
hulltak le; és ezer gyász-szagú, görbe fát!

A gyerekeknek a csodát de megmutatnám,
az aranyhalakat, éneklő halakat!
– A sziromló habok is eldajkáltak, aztán
néha titokzatos szél adott szárnyakat!

Máskor, sarkkörök és égövek vértanúját,
a tenger-zokogás altatott édesen,
szórva rámtapadó árnyvirág-koszorúját
s bólogattam, akár asszony, ki térdepel.

Himbáltam, ál-sziget, szőke-szemű sirályok
veszekedő raját, mocskát és ricsaját.
Ringtam s egy-egy halott, lejjebb keresve álmot,
bukott visszafelé kötélzetemen át.

Íme, én, a hajó, veszve öblök hajába,
kit szél madár-se-járt éterekig röpít,
kinek se monitor, se Hansák vitorlása
ki nem halássza már víz-részeg roncsait;

párásan, szilajon, lila ködökben folytan
fűrtam át az egek vörös falát, e fényt
s a jó költőknek a magasságból lehoztam
az azúr-nyál- meg a nap-zuzmó-csemegét;

szálltam én, villamos hold-ráják kiszemeltje,
csikóhallal kísért és kerge borda-sor,
amikor július husángjától remegve,
az ultramarin és ég láng-tölcsérekbe forr;

hallgattam reszketőn, ahogy egymásra hágnak
a Maelstrom s Behemót ötven mérföldnyire;
örök vándora a kék mozdulatlanságnak,
sajnálak, Európa, vén gátak földje, te!

Láttam csillagöves szigettengert, amelynek
ege deszkám előtt megnyílván tündökölt.
– Éje végtelenén számúzva ott pihenhet
ezer aranymadár: jövő Életerőnk?

De sokat sírtam! A hajnalok meggyötörtek,
minden hold szörnyű volt, minden nap keserű:
részeg mámorral a fanyar szerelem ölt meg,
ó csak, széttörne fám, nyelne el vízi düh!

Ha vágnék még talán vizedre, Európa,
vak tócsa volna az, balzsamos szürkület,
hol egy komor gyerek guggol le kis hajója
fölé, mely májusi pillangóként libeg.

Mert nem tudok tovább, annyi hullám fűrésztött,
ringatni, hol a sok gyapot-hajó halad,
s elsiklani döllyfős zászlók, tüzek közt,
s úszni a hajóhidak bamba szeme alatt.

TORNAI JÓZSEF FORDÍTÁSA

A részeg hajó

Ahogy ereszkedtem le néma Folyókon,
Éreztem, kormányos rúdja már nem vezet:
Rézbőrűek fogták el minden hajósom,
Festett cölöpökhöz nyilazva testüket.

Hidegen hagyott legénység, s rakománya,
Hogy flamand búza-e, vagy épp angol gyapot.
Mikor a matrózok körül szűnt a láрма,
Tudtam: arra úszom, amerre akarok.

A tengeráradás korbácsvert dühében
Én, gyermek-agyagnál süketebb, fagyosabb,
Csak szálltam! És omló Félshiget, ha reccsen,
Sem hallat iszonyúbb győzelmes zajokat.

A vihar vigyázta tengeri éjszakáim.
Mint könnyű parafát, hullám táncoltatott
Örökké holtakat görgető lankáin
Tíz napig, s hiába hívtak a fároszok!

Édesebben, mint az alma gyerekszájba,
Fenyőléc-testembe a zöld víz behatolt,
Levált a kormányrúd és a horgony lánc,
S kék bortól, hányástól a hab tisztára mosott,

S azóta fürdök e Tengeri Költeményben,
Tejszínű csillagfényt, zöld azúrt habzsolok;
Hol, mint méla-boldog hordalék, a mélyben
Tűnődve suhannak a vízbefulladók;

Hol kék lázálmodat s lusta ritmust bőven
Átszinezve, hogy a nap szikrázik bele,
Alkoholnál, lantnál lebilincselőbben
Árad a szerelem keserű vöröse!

Tudom villámdúlta egét a viharinak,
Örvényt, áramlatot: Tudom az éjszakát,
És a galambrajként felriadó hajnalt,
S láttam, mit ember csak hisz, de sohase lát!

Láttam szent iszonyatát a bukó napnak,
Amint violaszín jégre szórta fényét,

Hogy táblái antik színészként zokogtak,
S zörgő hangjukat a habok messze vitték!

Álmodtam zöld éjben szikrázó hómezőket,
Tengerek szeméhez kúsó csókokat,
Ismeretlen nedvek keringését, ha fölkel
Az éneklő foszfor, s kéken, sárgán szaladt!

Követtem hónapok során át megkergült
Marhacsordaként a zátonyverő dagályt,
S nem féltem, hogy orrom a habokkal együtt
Szétzúzzák-e szirtet óvó Szűzmáriák!

Súroltam Flóridák mesebeli partját,
Láttam virágok közt párducok íriszt!
Szívárványok ívét, melyek mint a kantár,
Víz alatt béklyózták a tenger ménését!

Láttam a végtelen mocsár fortyogását,
S a sás közt hálóban rothadó Leviathánt!
Vizesés omlását ott, hol szél sosem járt,
S maga a messzeség is szakadékba szállt!

Gleccsert, ezüst napot, hol az ég parázsol!
Barna öblök mélyén iszonyú roncsokat,
Hol tetűmarta óriáskigyók a fákról
Fekete szagot árasztva hullanak!

A gyermekeknek úgy megmutattam volna
A kék hab aranyló, éneklő halraját.
– Rózsaszirmú tajték ringatott magamba,
S néha mondhatatlan szél szárnya vitt tovább.

Olykor, ha nyögtem a pólusok unalmát,
A tenger zokogó ölébe vett, szelíd
Árnyvirágok sárgás csápjával ölelt át,
S én asszonyként, térden türtem ahogy szorít...

Szigetként, hátamon vittem veszekvő,
Napszemű sirályhad piszkát és ricsaját,
S tovasiklottam, ha egy mélybe igyekvő
Hulla aludni tért megtört roncsomon át!

Mert én, hinárkócos, veszett sorsú bárka,

Kit madár nem járta éterbe röptetett
Az orkán, hogy még a Hanzák vitorlása
Se találja víztől részegült testemet;

Én, ki szabad vagyok, lilás köddel ékes,
Ki átszakítottam az ég izzó falát,
Mely azúr nyálkától, napmohától édes,
Amit a jó költők esznek lekvár gyanánt,

Ki bolond deszkaként, villamos kagylókkal
Bőrén futott sötét csikóhalak felett,
Mikor tűzdorongos, júliusi hajnal
Verte tölcsérbe az ultramarin eget;

Én, ki hallottam hogy bög mérhetetlen
Távolban a Maelström, s Behemót hogy vonyít,
Bár a mozdulatlan kékség száműzöttje lettem,
Vágyom Európa régi rakpartjait!

Láttam csillagközi szigetvilágot! mely
Fölött nyitva állt a deliriumos ég!
– Talán e mély, sűrű éjben rejtőztél el,
Te arany madár, jövőre Búszkeség? –

Mégis, sokat sírtam! A Hajnal elcsigázott,
Minden hold kegyetlen, minden nap éjbe visz:
Fájnak, szétvetnek a kéjes zsibbadások.
Ó, roppanj, gerincem! Fogadj magadba, víz!

Ha Európában bárhol vízre szállnék,
Hideg tócsa volna csak, hol egy kisgyerek
Bús papírhajóját úszatná az árnyék
Mint májusi lepkét a balzsamos szelek.

Most, hogy fürdetett már bánat óceánja,
Gyapottal rakottan révből nem érek én,
Nem vonz már az öntelt zászló, parti fáklya,
Nem tudok átúszni a zord hidak szemén.

DUNAJCSIK MÁTYÁS FORDÍTÁSA

A részeg hajó

Közönyös Folyamok sodortak, vittek egyre,
A vontatók keze, éreztem, elereszt:
Mind festett cölöpök fájára felszegezve,
Lármás rézbőrűek vak céltáblája lesz.

Cseppet sem érdekelt sorsuk, az sem, ha bennem
Angol gyapjú, flamand búza bár a teher.
Elhalt a vontatók zsivaja, vittek engem
Nagy Folyamok, amint akartam, messze, el.

Más tél jött, és miként agya kábult kölyöknek,
Rohantam, vertek ám az eszelős habok.
Kavargóbb zúrzavar hajjai nem görögtek
Arra sosem, s a sok Fél-sziget is futott.

Ébredtem tengeren tízszer, vihar megáldott.
Táncoltam, csepp dugó, a tajték tetején!
Pedig, mondják, a mély hullát hömpölyget ám ott...
Száz bamba lámpa-szem nézett, mit bántam én!

Kásás, lágy alma-hús gyermekszájba ha csorran,
Fenyő-testembe úgy folyt a víz zöldesen,
Kékes borfoltokat, s hányást lemosva onnan
Kormányt s horgonyt bizony szétdobált szertelen.

Ázom azóta is, a Tenger Verse fürdet,
Csillagok főzete, tejszín lé, zöld azúrt
Nyeldelek, hol komoly, halvány arccal lesüllyed
Egy-egy átszellemült, imbolygó vízbefült.

Kék önkívületet, langy ringást perc alatt már
Átszínez itt a nap vöröslőn, hevesen,
S maróbban, mint a szesz, harsányabban a dalnál
Erjed fanyar, piros foltban a szerelem!

Láttam eget, amint villámok hasogatják,
Zúgót, áramlatot, örvényt, estet s csodás,
Verdeső, izgatott Hajnal galambcsapatját,
Láttam, ami a más szemében látomás!

Láttam vérfoltosan rémes napot lebukni,
Néhány pászmát lövellt, alvadt-szederjeset,
S mint túl antik darab megannyi hőse, gyúlt ki
Távol száz rongy-lebeny: görgő hullámsereg!

Álmodtam zöldes éjt, benne havat, vakítson,
Tenger tekintetén csók lebbent felfele,
Ébredtek pezsdülő nedvek, keringve titkon,
Sárga-kék hajnalom foszfor dalolta be!

Teljes hónapokig követtem a haboknak
Sziklákat öklelő, megkerült nyájakat,
S nem hittem, Máriák fénylő lába taposhat
A kehes Óceán nyers pofájába itt!

Jártam, lásd, Floridák döbbenetes határán,
Hol mint virág virul az emberbőr-ruhát
Öltött párduc szeme, hol pányva a szivárvány
Türkiz csordák nyakán, s csak tengert lát, ki lát!

Láttam sást lengeni és fortyogni a lápot,
Hol hálóban rohadt rusnya Leviathán!
Szélcsendet, melyben a vízoszlop szertemállott,
Zuhogni szemhatárt mély örvények falán!

Gleccsert, ezüst napot, gyöngyház-habot, egeknek
Zsarátját, dúlt öböl aljas zátonyait,
Hol fák göcsörtjein fenn bűzölögve lengnek
Nagy kígyók, s bőrükön féreg lakmározik!

Mutattam volna lenn, kék mélyben gyermekeknek
Csilló aranyhalat, daloló halakat.
– Sodrás cirógatott, tajték virága pergett,
Mondhatatlan szelek röptettek, szárnyasak.

A tenger, sarkkörök, égövek vértanúja
Engem szelíd, gyötört sirással görgetett,
Dobált sárga-bibés árnyvirágot megújra:
S én hagytam, mint a nő, ki térden áll, remeg...

Ricsajozó, higany-szemű, fostos sirályok
Rázkódtak testemen, mint egy félszigeten,
Siklottam, s foszladó láncaim közt kitért
Szájú hullák hada sülyyedni aludni lenn!

Én meg torkolatok hajába gabalyodtam,
Orkán fel-feldobott légbe, hol nincs madár,
S nem vontat partra így, vízzel leitatottan
Hanza-teherhajó, sem harci flotta már.

Gőzölgők szabadon, a terhem lila pára,
Az ég vörös falát áttörtem győztesen,
Hol mint ritka dzsemek jó költők asztalára,
Csüng azúr-takony és sok hámló nap-lebeny.

Deszkaszál-testemen vibrált sok kósza csillám,
Szálltam, kíséretem csikóhal-seregek,
S Július az eget doronggal széthasítván
Izzó tölcserbe hullt az azúr-görgeteg.

Borzadtam én, hiszen ötven mérfölddel arrébb
Maelström és Behemót bömbölt, párosodott.
Csavarogtam, körül nem rezzent az arany-kék:
Európa, szánom én avitt pártázatot!

Láttam tejutakat, csillagtenger szigetjét:
Vándor előtt kitért, tébolyult menny-határ.
– Tán ott fenn szenderegysz, az éji végtelenség
Mélyén, új Hatalom, ezer aranymadár?

Bizony, sírtam sokat! A hajnal fájva lüktet,
Húsomba vág a Hold, fogvásító a Nap:
Betölt fanyar gyönyör, testem zsibbadva puffed!
Szakadjon a palánk! Temessen áradat!

Európából csak egy apró pocsolya vonz már,
Nyálkás vize sötét: balzsamos estelen
Búbánatos fiú guggol ott, s kis hajó száll
Tengerre pilleként, inog törekenyen.

Lanyha hullámraj, ó, te áztattál sokáig,
Gyapothajók előtt utat nem foglalok,
Sem fel-fuvalkodott tüzek, zászlók csapáit,
S nem látnak úszni már szörny-szemű pontonok!

LACKFI JÁNOS FORDÍTÁSA